

بسم الله الرحمن الرحيم

آشنایی با مفردات

قرآن کریم

سال دوم
رشته علوم و معارف اسلامی
دوره متوسطه

وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

برنامه‌ریزی محتوا و نظارت بر تألیف: دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی

نام کتاب: آشنایی با مفردات قرآن کریم - ۲۲۱

شورای برنامه‌ریزی و تألیف: دکتر محمد مهدی اعتصامی، یونس باقری

داوود بهرام‌سری، حسن جعفریان، حجة الاسلام دکتر حسین سوزنجی، محمد قدوسی،

سیدهای محدث، دکتر سیدمحسن میرباقری، سیدمحمدحسین میرباقری، علی ناسخیان،

مسعود وکیل و مرضیه سمیع زاده

مؤلفان: داوود بهرام‌سری، مرضیه سمیع‌زاده، اسدالله محمدی‌نیا و مسعود وکیل

نظارت بر چاپ و توزیع: اداره کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی

تهران: خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)

تلفن: ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار: ۸۸۳۰۹۲۶۶، کدپستی: ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹

وب سایت: www.chap.sch.ir

مدیر هنری: مجید ذاکری یونسی

طراح گرافیک و صفحه‌آرا: محمد عباسی

طراح جلد: محمد عباسی

ناشر: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص

کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش) - تلفن: ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار: ۴۴۹۸۵۱۶۰

صندوق پستی: ۳۷۵۱۵-۱۳۹

چاپخانه: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»

سال انتشار: ۱۳۹۱

حق چاپ محفوظ است.

زندگی در دنیای امروز، زندگی در مدرسه‌ی اراده است و سعادت و شقاوت هر انسانی به اراده‌ی همان انسان رقم می‌خورد. اگر بخواهید عزیز و سربلند باشید، باید از سرمایه‌های عمر و استعدادهای جوانی استفاده کنید و با اراده و عزم راسخ به‌طرف علم و عمل و کسب دانش حرکت نمایید.

صحیفه‌ی نور، ج ۲۱، ص ۲۵

فهرست مطالب

پیش‌گفتار

۱	درس اول : نگاهی به علم مفردات قرآن کریم
۴	درس دوم : رسالت
۱۲	درس سوم : ایمان
۱۹	درس چهارم : تعقل، تفکر، تدبیر و تفقه
۲۵	درس پنجم : شکر
۳۲	درس ششم : کفر
۴۰	درس هفتم : عبادت
۴۸	درس هشتم : اطاعت
۵۵	درس نهم : صلاح و فساد
۶۲	درس دهم : ظلم
۶۸	درس یازدهم : قسط و عدل
۷۴	درس دوازدهم : تقوا و فجور
۸۱	درس سیزدهم : انفاق
۸۸	درس چهاردهم : طغیان
۹۵	درس پانزدهم : ابتلا و فتنه
۱۰۲	درس شانزدهم : فلاح و فوز
۱۰۹	درس هفدهم : خُسران و ناامیدی
۱۱۶	درس هجدهم : توبه و انابه
۱۲۴	فهرست کلمات
۱۲۷	معجم آیات
۱۳۵	منابع

پیش گفتار

سخنی چند با دبیران و دانش آموزان عزیز

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
... قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ
يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ
وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ
وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

مائده ۱۵ و ۱۶

خدای بزرگ را سپاس می گویم که توفیق تألیف کتاب درسی مفردات قرآن کریم را به ما عنایت فرمود. در این قسمت به اختصار مطالبی درباره‌ی اهداف، موضوعات، محتوا و ساختار دروس و ارزش‌یابی این درس ارائه می‌شود. امید است این توضیحات موجبات بهره‌گیری هرچه بیش‌تر از آن را فراهم آورد تا دانش‌آموزان عزیز در کنار سایر دروس، با کتاب آسمانی قرآن بیش از پیش مأثوس شوند و به مدد آن، از نزدیکی به ظلمت‌های نفسانی و شیطانی رهایی یابند و به راه راست بندگی راهنمایی شوند.

اهداف درس مفردات قرآن کریم

با توجه به آموخته‌های قبلی دانش‌آموزان در دروس قرآن، دینی و عربی، درس مفردات در صدد است ضمن تقویت توانایی دانش‌آموزان در درک معنای عبارات و آیات شریفه‌ی قرآن کریم، آن‌ها را با معنای عمیق‌تر برخی از مفردات قرآن کریم و کاربردهای مختلف آن‌ها در آیات شریفه آشنا کند و هم‌چنین با طرح سؤالاتی درباره‌ی مضامین و موضوعات مرتبط با آیات، به تدریج دانش‌آموزان

را با راه‌های تفکر و تدبیر در قرآن آشنا سازد. از این رو، می‌توان موارد ذیل را مهم‌ترین اهداف این درس به‌شمار آورد :

۱- آشنایی با معنای عمیق‌تر برخی از واژه‌های قرآن کریم و معنای کاربردهای مختلف آن‌ها در آیات

۲- تقویت توانایی درک معنای عبارات و آیات قرآنی

۳- توانایی بهره‌گیری از شناخت واژه‌ها به منظور زمینه‌سازی برای تفکر، تدبیر و تفسیر آیات قرآن کریم

۴- تقویت انس با قرآن کریم و بهره‌مندی مستمر از آن

موضوعات دروس

این کتاب دارای ۱۸ درس است که در آن‌ها حدود ۲۷ موضوع قرآنی بررسی شده است. این موضوعات با توجه به نیازهای اعتقادی، اخلاقی و تربیتی دانش‌آموزان انتخاب شده‌اند. هم‌چنین تنوع، جذابیت، گستردگی و اهمیت آن‌ها در قرآن کریم و عدم پرداختن مستقیم به این واژه‌ها در سایر دروس رشته‌ی علوم و معارف اسلامی از دلایل دیگر انتخاب آن‌ها بوده است.

محتوا و ساختار دروس

هر درس از بخش‌های زیر تشکیل شده است :

۱- **سرآغاز :** هر درس مطلعی دارد که به اجمال، افق پیش‌روی موضوع درس را نشان می‌دهد. در این بخش اهمیت آن موضوع در زندگی انسان، قرآن کریم، تاریخ تفکر بشری بیان می‌شود و به مهم‌ترین پرسش‌ها درباره‌ی آن اشاره می‌شود.

۲- **شناخت واژه :** در این قسمت معنای ریشه‌ی واژه یا واژگان اصلی درس بیان می‌شود و گاهی با طرح سؤالاتی، از دانش‌آموزان می‌خواهیم کلمات هم‌خانواده‌ی واژه‌ی مورد بحث را در زبان فارسی رایج جست‌وجو کنند. در این بخش دانش‌آموزان با موارد اشتراک این واژه‌ها با کاربردهای فارسی آن، درک معنای بهتر و نیز دقت در تفاوت کاربرد قرآن با فارسی بیشتر آشنا می‌شوند.

۳- کاربرد در قرآن: در این بخش برخی از کلمات هم‌ریشه با موضوع درس که در آیات درس به کار نرفته یا استعمال خاصی دارد، انتخاب شده است تا دانش‌آموزان با استفاده از عبارات قرآنیِ ارائه شده، معنای این مشتقات را حدس زده و ویژگی‌های صرفی آن‌ها را تشخیص دهند.

۴- آیات شریفه: این بخش متن اصلی درس است و شامل تعدادی از مهم‌ترین آیات قرآن کریم می‌باشد که تا حد زیادی موضوع درس را تبیین و تشریح می‌کنند. آیات در کتاب به صورت تقطیع شده آمده و معمولاً در هر سطر یک جمله‌ی تام گنجانده شده است. دانش‌آموزان با معنای بیش‌تر کلمات به کار رفته در آیات آشنا هستند و می‌توانند معنای کلماتی را که احیاناً نمی‌دانند از فهرست کلمات که در پایان کتاب آمده است، جست‌وجو کنند. دانش‌آموزان باید این گونه کلمات را فراگیرند اما یادگیری معنای برخی از کلمات که در پاورقی صفحات آمده است الزامی نیست. در آزمون‌های شفاهی و کتبی نیز اگر از آیاتی که دارای این گونه کلمات‌اند، پرسش شود، باید معنای این کلمات در اختیار دانش‌آموزان قرار گیرد.

۵- تمرینات: در قسمت پایانی هر درس تمرین‌های متنوعی آمده است. این تمرین‌ها بیش‌تر برای آموزش روش‌های تفکر و تدبیر در آیات شریفه و برقراری ارتباط مضامین آن‌ها و استخراج پیام آیات طراحی شده است. این تمرین‌ها هم درباره‌ی آیات درس است و هم به برخی از آیات که در متن درس نیامده است، مربوط می‌شود. در این تمرین‌ها ترجمه‌ی آیات، به طور مستقیم خواسته نشده اما برای انجام تمرینات، به طور ضمنی و غیرمستقیم دانستن معنای آیات لازم است. چنین تمرین‌ها و پرسش‌هایی، هم وقت کم‌تری را به خود اختصاص می‌دهند و هم به تدریج به دانش‌آموزان می‌آموزند که هرگاه آیه‌ای را قرائت می‌کنند، باید به طور مستقیم و بدون نیاز به طی کردن گام مستقلی به عنوان ترجمه، مفهوم آیه‌ی شریفه را درک کنند. البته این توانایی ارزشمند، نتیجه‌ی انس و ارتباط مستمر با قرآن کریم است.

ارزش‌یابی

ارزش‌یابی باید به گونه‌ای انجام شود که یادگیری را عمق و وسعت بخشد. پرسش‌های کلاسی چه به صورت شفاهی و چه کتبی باید به گونه‌ای طراحی شود که هم دانش‌آموزان و هم دبیر محترم با نقاط قوت و ضعف فعالیت‌های درسی انجام شده آشنا شوند و در صدد تقویت نقاط قوت و جبران

نقاط ضعف برآیند.

ارزش‌یابی معمولاً به دو صورت مستمر و پایانی انجام می‌شود. نمره‌ی ارزش‌یابی مستمر هر دانش‌آموز با توجه به میزان فعالیت او در تلاش گروهی در کلاس، جدیت در فرایند تدریس، حل تمرین‌ها و برخی فعالیت‌های مرتبط دیگر در خارج از کلاس و پاسخ به پرسش‌های کلاسی و آزمون‌های دوره‌ای در طول هر نیم‌سال تعیین می‌شود.

ارزش‌یابی پایانی هر درس به صورت کتبی و در چارچوب مقررات دروس این رشته انجام می‌شود. در ارزش‌یابی پایانی، رعایت الگوی زیر توصیه می‌شود.

- ۱- پرسش از مطالب مربوط به شناخت واژگان ۳ نمره
- ۲- سؤالات مربوط به جدول کاربرد در قرآن ۴ نمره
- ۳- ترجمه‌ی آیات ۷ نمره
- ۴- پرسش‌های مشابه تمرین‌های پایانی در هر درس ۶ نمره

تذکر: پرسش‌های مربوط به بخش چهارم الگوی فوق نباید به گونه‌ای باشد که دانش‌آموز به حفظ یا ترجمه‌ی آیات مطرح شده در سؤال ملزم شود، بلکه باید عبارات یا آیاتی از قرآن کریم ارائه شود و از دانش‌آموز، درباره‌ی آن‌ها مانند تمرین‌های پایانی هر درس، پرسش شود. این عبارات و آیات می‌تواند نسبت به آن‌چه در دروس و تمرینات آمده جدید باشد؛ اما در این صورت اگر کلمه یا ترکیبی در آن‌ها آمده که از سطح عموم دانش‌آموزان بالاتر است یا از کلماتی است که دانش‌آموزان ملزم به یادگیری آن‌ها نبوده‌اند، معنای آن‌ها نیز باید ذکر شود.

سایت گروه قرآن دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی آماده‌ی دریافت نظر دبیران و دانش‌آموزان گرامی و هم‌چنین ارائه‌ی راهنمایی‌های لازم است. پیشاپیش از توجه همه‌ی عزیزان سپاس‌گزاری می‌شود.

نشانی سایت گروه قرآن: <http://quran-dept.talif.sch.ir>

نگاهی به علم مفردات قرآن کریم

تعلیم قرآن کریم از صدر اسلام محور تعلیم و تربیت دینی و آموزش مسلمانان بوده است و مطابق سنت پیامبر اکرم و معصومین علیهم السلام، آموزش کودکان با آموختن قرآن آغاز می شده است. شما دانش آموزان عزیز هم خوشبختانه از سال های اولیه آموزش خود، یادگیری کتاب الهی را شروع کرده اید. خواندن قرآن کریم و فهم تدریجی معنای عبارات و آیات شریفه ی آن گام اول تعلیم قرآن است. عرب زبانان به دلیل آشنایی با زبان عربی، معنای بسیاری از عبارات و آیات قرآن کریم را به طور مستقیم درک می کنند. ما نیز به دلیل نزدیکی زبان فارسی به زبان قرآن و نیز یادگیری تدریجی معنای واژگان و عبارات قرآنی، می توانیم معنای بسیاری از آیات کتاب خدا را درک کنیم.

این درک، چه برای ما و چه برای عرب زبانان، درک اولیه و فهم عمومی از آیات قرآن کریم است. همین درک اولیه و فهم عمومی بسیار ارزشمند و هدایت گر است و می تواند ما را با بسیاری از معارف بلند قرآن کریم آشنا سازد. اما درک عمیق تر و دقیق تر قرآن کریم که کلام حکمت آمیز و حکمت آموز خدای حکیم است، نیازمند فراگیری علوم خاصی می باشد. از گذشته های دور به ویژه پس از گسترش اسلام به سرزمین های غیر عرب زبان و نیز در امتداد توسعه و پیشرفت اسلام، نیاز مسلمانان به کسب مقدمات علمی برای بهره گیری بیش تر و کامل تر از قرآن کریم، فزونی یافت. برخی از این علوم عبارت اند از علم صرف و نحو، معانی و بیان، فقه و اصول، تفسیر و تاریخ و... که یکی از مهم ترین این علوم، علم مفردات قرآن است.

«علم مفردات یا واژه‌شناسی قرآن دانشی است که درباره‌ی تک‌واژه‌های قرآنی از نظر ریشه، اشتقاق لغوی، دلالت بر معنای مطلوب، مناسبات و نوع کاربرد آن در قرآن بحث می‌کند».^۱ البته در علم مفردات گاه به تفاوت معنای کلمات مترادف نیز پرداخته می‌شود.

از این رو می‌توان گفت در سال‌های قبل هر چند شما علمی به نام مفردات قرآن را نیاموخته‌اید اما آن چه در آموزش قرآن داشته‌اید، به نوعی شما را با مفردات قرآن کریم آشنا کرده است. همان طور که در تعریف فوق آمده می‌توانید ریشه‌ی بسیاری از کلمات قرآن کریم را تشخیص دهید؛ با معنای آن‌ها آشنایی داشته و حتی معنای بسیاری از کلمات جدید را حدس بزنید.

در گذشته‌های دور کتاب‌های مفردات قرآن که توسط دانشمندان اسلامی تألیف شده است، بیش‌تر به تبیین و توضیح واژگان خاص و دشوار قرآن اختصاص داشته، اما در سده‌های اخیر کتاب‌های بسیاری در واژه‌شناسی قرآن کریم تألیف شده است که به سبک‌های مختلف به تبیین معنای ریشه‌ی همه‌ی کلمات قرآن و مشتقات مهم آن‌ها پرداخته‌اند.

یکی از معروف‌ترین منابع علم مفردات، کتاب راغب اصفهانی دانشمند بزرگ ایرانی قرن پنجم هجری به نام «مفردات الفاظ قرآن» است. این کتاب به مفردات راغب مشهور است.

راغب در مقدمه‌ی کتاب خود در اهمیت علم مفردات چنین می‌گوید: «اولین علمی که در علوم قرآن به آن نیاز است، علم الفاظ است و در علم الفاظ، تحقیق در مفردات قرآن اهمیت خاصی دارد. فهم معنای واژگان، اولین گام در درک معنای قرآن کریم است؛ همان‌طور که در ساخت یک بنا، مصالح ساختمانی نیاز و ضرورت اول است».

در عصر حاضر و به زبان فارسی نیز کتاب‌های خوبی در مفردات قرآن، تألیف شده که دو نمونه از آن کتاب‌های ارزشمند «نثر طوبی»^۲ و «قاموس قرآن»^۳ است.

همان‌طور که می‌دانید، در همه زبان‌ها به‌ویژه زبان عربی برای معانی نزدیک به هم، از الفاظ

۱- مفردات قرآن، حمید محمدی، ص ۱۸.

۲- تألیف دو دانشمند بزرگ معاصر، مرحوم آیت‌الله ابوالحسن شعرانی و مرحوم استاد محمد قریب.

۳- تألیف دانشمند بزرگ جناب آقای سیدعلی اکبر قرشی.

مختلف استفاده می‌شود و معمولاً عموم مردم به تفاوت دقیق معنای الفاظ مترادف توجه خاصی ندارند. یکی از فوائد استفاده از قاموس لغات، آشنایی با معنای دقیق تر کلمات و تفاوت معنای الفاظ مترادف با یکدیگر است. مثلاً شما با معنای کلمات «هِدایه، سَبیل و خَشِیة» آشنا نیستید اما با مراجعه به کتاب مفردات راغب می‌توان با معنای دقیق تر و توضیحات بیش‌تری درباره همین کلمات آشنا شد. مفردات این کلمات را این‌گونه معنا کرده است:

الهِدَايَةُ : دِلَالَةٌ بِلُطْفٍ

السَّبِيل : الطَّرِيقُ الَّذِي فِيهِ سُهُولَةٌ

الخَشْيَةُ : خَوْفٌ يَشْوِبُهُ تَعْظِيمٌ وَ أَكْثَرُ مَا يَكُونُ ذَلِكَ عَنْ عِلْمٍ يُخْشَى مِنْهُ

دقت کنید هدایت همان راهنمایی است اما راهنمایی که با لطف و مهربانی همراه است؛ یا «سبیل» به معنای طریق یا راه است ولی راهی که در آن آسانی و سهولت وجود دارد؛ و «خَشِیة» به معنای خَوْف یا ترس است اما ترسی که آمیخته با احساس عظمت می‌باشد و این احساس نتیجه‌ی آگاهی از مقام و منزلت طرف مقابل است.

به این ترتیب به کمک علم مفردات می‌توان معنای دقیق یک واژه را به دست آورد. در تعریف علم مفردات نیز مشاهده کردید که این علم غیر از بیان معنای ریشه‌ی واژگان و اشتقاقیات مهم هر واژه، به بیان معنای مورد نظر و نوع کاربرد آن واژه در قرآن کریم نیز می‌پردازد.

همان‌طور که در پیش‌گفتار این کتاب آمده است، سعی شده در هر درس با آوردن مجموعه‌ای از مهم‌ترین آیات قرآن کریم درباره موضوع و واژه کلیدی آن درس، با معنای مورد نظر و نوع کاربرد آن واژه در قرآن کریم آشنا شوید.

رسالت

آیا تا به حال برای یک دوست پیام فرستاده‌اید؟ معمولاً در یک پیام چه مطالبی می‌آید؟ پیام‌دهنده چه موقعیتی دارد؟ پیام‌گیرنده چه شرایطی دارد؟ پیام با پیام‌دهنده و پیام‌گیرنده چه نسبتی دارد؟ آیا پیام‌های مهمی را در طول تاریخ می‌شناسید؟ این پیام‌ها حاوی چه مطالبی بوده‌اند؟

شناخت واژه

۱- معنای لغوی: «رِسَالَة» به معنای پیام، پیام آوردن و پیامی که همراه مهربانی و نرمی است، می‌باشد. این واژه از ریشه‌ی «رسل» است. از مشتقات این ریشه، به صورت فعل، فقط از باب افعال (ارسال) در قرآن کریم به کار رفته است. پرکاربردترین اسم از این ریشه «رَسُول» و جمع آن «رُسُل» است. رسول، اسم و به «معنای فرستاده» شده است. این اسم در قرآن کریم برای کسانی که از جانب خدا مأمور به انجام کاری هستند، اعم از پیامبران یا فرشتگان به کار می‌رود.

۲- **معنای اصطلاحی:** به پیامی که پیامبران الهی از روی دلسوزی و با عشق و علاقه از سوی خدا برای مردم می‌آورند، رسالت می‌گویند و شخص آورنده‌ی این پیام نیز «رسول» نامیده می‌شود.

جُست و جو

بررسی کنید آیا در زبان فارسی واژه‌هایی از این ریشه به کار می‌رود؟ آن‌ها کدام‌اند؟

کاربرد در قرآن

برای آشنایی بیش‌تر با کاربردهای مختلف واژه‌ی اصلی درس، جدول زیر را کامل کنید.

ج. ۳	واژه	عبارت قرآنی	مشخصات صرفی ^۱ واژه	معنای واژه
۱	مُرْسَلِينَ وَ سَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ	صافات ۱۸۱		
۲	أَرْسَلْتُ فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلْتُ إِلَيْهِنَّ	یوسف ۳۱		
۳	رِسَالَةٍ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ	مائده ۶۷		
۴	أُرْسِلَ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ، مُؤْمِنُونَ	اعراف ۷۵		
۵	مُرْسِلَةً وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ	نمل ۳۵		
۶	أُرْسِلْتُمْ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ، كَافِرُونَ	زخرف ۲۴		

۱- در مشخصات صرفی، اول اسم یا فعل بودن واژه را مشخص کنید؛ آن‌گاه اگر اسم است، نوع و عدد آن را و اگر فعل است زمان، صیغه و معلوم یا مجهول بودن آن را بیان کنید.

قرائت و ترجمه

۱- لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ
إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ
يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ
وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ
وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

آل عمران ۱۶۴

۲- وَ مَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَ مُنْذِرِينَ
فَمَنْ آمَنَ وَ أَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَحْزَنُونَ

انعام ۴۸

۳- وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا
أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَ اجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ

نحل ۳۶

۱- همان طور که می دانید «ان» به معنای «اگر» است؛ اما در صورتی که بعد از «وَ» بیاید، غالباً به معنای «اگرچه»، هر چند است.

۴- لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ
وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ
لِيَقُومَ^۱ النَّاسُ بِالْقِسْطِ

حدید ۲۵

۵- وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا
أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ
وَذَكِّرْهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ

ابراہیم ۵

۶- وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ
وَمَا نَهَاكُمُ عَنْهُ فَانْتَهُوا^۲
وَاتَّقُوا اللَّهَ
إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

حشر ۷

۱- «ل» قبل از فعل مضارع به معنای «تا» است.

۲- پس دست بردارید

۷۔ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا
فَإِنَّ حَرْبَ اللَّهِ هُمْ الْغَالِبُونَ

مانده ۵۶

۸۔ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ
فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاطِيعُونَ^۲

شعراء ۱۰۷ و ۱۰۸

۹۔ لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ
كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا

نور ۶۳

۱۰۔ إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ^۳ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ
أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِيَتَّقُوا
لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرٌ عَظِيمٌ

حجرات ۳

۲۔ اَطِيعُونَ : اَطِيعُونِي = اَطِيعُوا + ن + ي

۱۔ سرپرست قرار دهد (برای خود)

۳۔ پائین می آورند

تمرینات

تمرین اول — با مراجعه به آیات ۳۷ اعراف، ۲۱ یونس، ۴ ابراهیم، ۳۱ عنکبوت و ۱۹ تکویر بیان کنید که در هر کدام منظور از واژگان «رسول» یا «رُسُل» چیست؟

تمرین دوم — با مراجعه به کتاب الْمُعْجَمُ الْمُفَهَّرَس^۱ در ذیل واژه‌ی «أَرْسَلْنَاكَ» و آیات ۱۲۸ توبه و ۴۰ تا ۴۶ احزاب، فهرست کاملی از صفات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم که در قرآن آمده است، تهیه کنید.

۱- در صورتی که این کتاب را در اختیار ندارید می‌توانید به آخر این کتاب مراجعه کنید. صفحاتی از کتاب معجم که در این تمرین و سایر تمرین‌های کتاب مورد نیاز بوده است به ترتیب آمدن ریشه‌ی کلمات در کتاب معجم، در آن‌جا آمده است. به این ترتیب می‌توانید آیات و عبارات مورد نظر را به‌دست آورید.

تمرین سوم — با مراجعه به کتاب مُعْجَم برای هر یک از کلمات زیر یک عبارت قرآنی انتخاب کنید، آن گاه با توجه به آن عبارت، معنای دقیق هر یک از این کلمات را بنویسید.

ردیف	کلمه	عبارت قرآنی	معنای کلمه
۱	رُسُل		
۲	رِسَالَات		
۳	فَارَسِلُونِ		
۴	مَا أَرْسَلُوا		
۵	مُرْسِلِينَ		

تمرین چهارم — با مراجعه به آیات زیر مشخص کنید، قرآن کریم غیر از پیامبران از ارسالی (فرستادن) چه چیزهای دیگری سخن گفته است؟

ردیف	آیه	موضوع (ارسال چه چیزی مورد نظر است)
۱	انعام ۶۱	
۲	اعراف ۱۳۳	
۳	اعراف ۱۶۲	
۴	فرقان ۴۸	
۵	عنکبوت ۴۰	
۶	سوره ی فیل	

حکمت

حضرت امیر المؤمنین علی علیہ السلام :

علم : إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِالْأَنْبِيَاءِ
أَعْلَمُهُمْ بِمَا جَاءُوا بِهِ

غُرُزُ الْحِكْمِ، ج ۲، ح ۵۰۵

عمل : أَشَبَّهُ النَّاسِ بِأَنْبِيَاءِ اللَّهِ
أَقُولُهُمْ لِلْحَقِّ
وَاصْبِرْهُمْ عَلَى الْعَمَلِ بِهِ

غُرُزُ الْحِكْمِ، ج ۲، ح ۴۳۳

ایمان

آیا تاکنون درباره‌ی انسانی که در کویر راه را گم کرده و حیران و سرگردان به هر سو می‌رود و این تلاش جزیر رنج و ناامیدی او نمی‌افزاید، اندیشیده‌اید؟
آیا تاکنون به انسانی که خود را مانند خاشاکی بازیچه‌ی طوفان حوادث می‌بیند و هیچ مقصد و مقصودی برای خویش نمی‌شناسد، اندیشیده‌اید؟
آیا گوهری می‌شناسید که به انسان و حیات او معنا بخشد و او را از حیرت و سرگردانی نجات دهد؟ مهم‌ترین تفاوت انسانی که چنین گوهری را یافته، با انسانی که از آن محروم است، چیست؟
اگر انسان در زندگی خود به آرامش و امنیت راستین نیازمند است، پس چگونه می‌تواند به آن دست یابد؟

شناخت واژه

۱- معنای لغوی: اَمِنَ (اَ مَنَّا) : ایمن و مطمئن شد. اَمَّن به معنای ایمنی در برابر ترس، آرامش قلب داشتن و خاطر جمع بودن. اَمَّنَ (اَ اَمَّنَ) ایماناً : تصدیق و باور کرد؛ ایمان به معنای باور کردن، گرویدن، اعتقاد قلبی داشتن و تسلیم شدن همراه با اطمینان خاطر است.

۲- معنای اصطلاحی: ایمان در اصطلاح قرآن کریم اعتقاد و باور به یگانگی خدا، صفات الهی، فرشتگان او، پیامبران، آخرت و عمل به دستورات خداست.

جُست و جو

در گفت وگوهای روزانه چه کلماتی را می شناسید که از ریشه ی «أَمِنَ» است؟ معنای آن ها را با کاربرد این ریشه و مشتقات آن در زبان عربی مقایسه کنید.

کاربرد در قرآن

برای آشنایی بیش تر با کاربردهای مختلف واژه ی اصلی درس، جدول زیر را کامل کنید.

معنای واژه	مشخصات صرفی	عبارت قرآنی	واژه	آیه
		فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَدْكُوا اللَّهَ بقره ۲۳۹	أَمِنْتُمْ	۱
		فَأَمَنْتَ طَائِفَةٌ مِّنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرْتَ طَائِفَةٌ صف ۱۴	ءَامَنْتَ	۲
		قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ ءَامَنَّا بِهِ ملک ۲۹	ءَامَنَّا	۳
		فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي بقره ۱۸۶	لِيُؤْمِنُوا	۴
		رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ ءَامِنًا ابراهم ۳۵	ءَامِنًا	۵

۴- قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ

..... که چشمان خود را (از نامحرمان) فرو نهند،

وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ و دامان خود را حفظ کنند؛

ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ

إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ

نور ۳۰

۵- وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ

..... که چشمان خود را (از نامحرمان) فرو نهند،

وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ و دامان خود را حفظ کنند،

وَلَا يُبْدِينَ^۱ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا

وَلِيَضْرِبْنَ^۲ بِخُمْرِهِنَّ^۳ عَلَى جُيُوبِهِنَّ

و باید (اطراف) روسری‌های خود را بر سینه افکنند (تا گردن و سینه‌ی ایشان با آن پوشانده شود)

... وَ تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ

لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

نور ۳۱

۱- لَا يُبْدِينَ (بَدُو) : آشکار نکنند

۲- خُمْرٌ : جمع خمار، روسری‌ها، چارقدها

۳- جُيُوب : جمع جیب، گریبان‌ها، یقه‌ها

۶- قَالَتِ الْأَعْرَابُ ءَامَنَّا
 قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا
 وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا
 وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ
 وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا
 إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

حُجرات ۱۴

۷- إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ
 ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا^۲
 وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
 أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

حُجرات ۱۵

۱- لَا يَلِتْكُمْ (لَيْت: کم کردن): کم نمی کند از شما، نمی کاهد از شما

۲- لَمْ يَرْتَابُوا (رَبَّ: شک نکردند)

تمرینات

تمرین اول — با توجه به آیات درس فهرستی از ویژگی‌های مؤمنان را تهیه کنید.

تمرین دوم — با مراجعه به آیات مشخص شده، معنای هریک از این واژه‌ها را

بنویسید :

آمِنْ (احقاف ۱۷) :	مَأْمِنٌ (توبه ۶) :
آمِین (اعراف ۶۸) :	ءَامِنُونَ (نمل ۸۹) :
ءَامِنِینَ (یوسف ۹۹) :	أَمَانَات (نساء ۵۸) :
مُؤْمِن (یوسف ۱۷) :	مُؤْمِن (حشر ۲۳) :
مَأْمُون (معارج ۲۸) :	

تمرین سوم — در آیه‌ی ۲۸۳ سوره‌ی بقره واژه‌هایی را که از ریشه‌ی «امن» آمده است، مشخص کرده و معنا کنید.

حکمت

حضرت امیر المؤمنین علی علیہ السلام :

الْإِيمَانُ شَجَرَةٌ

أَصْلُهَا الْيَقِينُ

وَفَرْعُهَا التُّقَى

وَنُورُهَا الْحَيَاءُ

وَتَمَرُهَا السَّخَاءُ

میزان الحکمة، باب ایمان

فَرْع : شاخه

تَمَر : میوه

أَصْل : ریشه

نور : شکوفه

درس
چهارم

تعقل، تفکر، تدبّر و تفقه

از دیرباز تا به امروز مهم‌ترین تفاوت انسان را نسبت به سایر موجودات، عقل او دانسته‌اند. در قرآن کریم و احادیث شریف پر ارزش و به‌کارگیری این موهبت الهی بسیار تأکید شده است. در ادبیات ما نیز در شأن این آفریده‌ی بزرگ الهی، مطالبی نغز و زیبا آمده است؛ تا آن‌جا که گفته‌اند: «خدایا! آن که را عقل دادی چه ندادی و آن که را که عقل ندادی چه دادی؟» نسبت و رابطه‌ی ما با این موهبت الهی چیست؟ این سرمایه‌ی بی‌مثال را در چه راهی و به چه میزان به کار می‌اندازیم و از آن بهره می‌بریم؟ قرآن کریم درباره‌ی آن، چه توصیه‌ها، هشدارها و فرمان‌هایی دارد؟

شناخت و ارژگان

عَقْل (ب): مهار کرد؛ عقل قوه‌ای است که به وسیله‌ی آن درست از نادرست و خوبی از بدی تشخیص داده می‌شود؛ به گونه‌ای که به پیروی از آن چه تشخیص داده، ملزم می‌کند. معمولاً فعل «عَقَلَ» به معنای «درک کرد و فهمید» به کار می‌رود.

تَفَكَّرَ: اندیشه کرد؛ تفکر به کار انداختن فکر است و فکر به معنای اندیشه و دقت برای شناخت و کسب معرفت درباره‌ی علل و دلایل یک چیز است.

تَدَبَّرَ : تدبّر کرد؛ تدبّر به معنای بررسی نتایج و عواقب یک چیز است.
تَفَقَّهَ : با دقت فهمید، تفقه، فهم دقیق است.

کاربرد در قرآن

برای آشنایی بیش تر با کاربردهای مختلف واژگان اصلی درس در قرآن، جدول زیر را کامل کنید.

معنای واژه	مشخصات صرفی	عبارت قرآنی	واژه	آیه
		ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ ^{بقره ۷۵}	عَقَلُوهُ	۱
		وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ ^{عنکبوت ۴۳}	ما يَعْقِلُ	۲
		إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ^{مذثر ۱۸}	فَكَّرَ	۳
		أَوْ لَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ ^{روم ۸}	لَمْ يَتَفَكَّرُوا	۴
		أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلَ خُفٍّ أَنْ تَتَفَكَّرُوا ^{سبأ ۴۶}	تَتَفَكَّرُوا	۵
		كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ ^{ص ۲۹}	لِيَدَّبَّرُوا ^۱	۶
		فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ^{نازعات ۵}	الْمُدَبِّرَاتِ	۷
		قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ ^{هود ۹۱}	نَفَقَهُ	۸
		لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ ^{توبه ۱۲۲}	لِيَتَفَقَّهُوا	۹

۱- لَمْ + يَتَدَبَّرُونَ ← لَمْ + يَدَّبَّرُونَ ← لِيَدَّبَّرُوا (از باب تفعّل که مصدر آن تدبّر است)

قرآئت و ترجمه

۱- يُنَبِّئُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ
وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

نحل ۱۱

۲- وَ سَحَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
وَالنُّجُومَ مُسَحَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

نحل ۱۲

۳- كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ
لِيَذَّبَ رُوسَ الْكَافِرِينَ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ

ص ۲۹

۴- وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ
لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ
وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

نحل ۴۴

۵- الر * تِلْكَ ءَايَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ
إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

يوسف ۱ و ۲

۶- ... فَلَوْ لَا نَفَرَ^۱ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ
لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ
وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ
لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

توبه ۱۲۲

۷- ... وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ^۲
كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ
لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ...

بقره ۲۱۹ و ۲۲۰

۸- يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ
أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ ...

روم ۷ و ۸

۲- مازاد مال

۱- پس چرا کوچ نمی کند

تمرینات

تمرین اول — با مراجعه به آیات درس و آیات ۱۹۰ و ۱۹۱ آل عمران، ۱۵۱ انعام، ۱۰۹ تا ۱۱۱ یوسف، ۶۶ تا ۶۹ نحل و ۲۱ روم مشخص کنید که قرآن کریم در چه موضوعاتی ما را به تفکر و تعقل دعوت کرده و فرمان می‌دهد؟

تمرین دوم — با مراجعه به آیات ۳ یونس، ۲۴ محمد، ۲۳ مدثر، ۹۰ صافات، ۴۵ انعام، ۲۵ یوسف و ۴۰ ق، واژگان مشتق از ریشه‌ی «دبر» را نوشته و معنا کنید.

تمرین سوم — با مراجعه به کتاب الْمُعْجَمُ الْمُفَهَّرَس و بررسی آیاتی که با تعبیر «أَفَلَا تَعْقِلُونَ» به ما هشدار می‌دهند، توضیح دهید که این آیات ما را به اندیشه و تعقل در چه اموری ترغیب و تشویق می‌کنند؟

حكمة

پیامبر اکرم صلی اللہ علیہ وآلہ :

إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا
فَقَّهَهُ فِي الدِّينِ
وَزَهَّدَهُ فِي الدُّنْيَا
وَبَصَّرَهُ عُيُوبَهُ

میزان الحکمة، باب تَفَقُّه

حضرت علی علیہ السلام :

لَا عِبَادَةَ كَالْتَّفَكُّرِ فِي صَنْعَةِ اللَّهِ

الحياة، ج ۱، ص ۵۱

شکر

حتماً تاکنون بارها به دوستان خود یا انسان‌های دیگر کمک کرده یا هدیه‌ای داده‌اید یا دیگران به شما کمک کرده‌اند یا به شما هدیه‌ای داده‌اند. در چنین حالتی طبیعی است که انسان، سپاسگزار شخص یاری‌کننده یا هدیه‌دهنده باشد. انسان عقلاً و فطرتاً درمی‌یابد که باید از کسی که به او نعمتی بخشیده یا خیری رسانده است، سپاسگزاری کند؛ حتی حیوانات نیز درحد درک و توان خود از صاحب خود یا کسی که به آن‌ها خیری برساند تشکر می‌کنند.

همه‌ی موجودات در دریای بی‌کران نعمت‌های الهی غرق‌اند. هر موجودی که عاقل‌تر و داناتر باشد، نسبت به آفریدگار خود شاکرتر است. سعدی چه زیبا گفته است:

از دست و زبان که برآید کز عهده‌ی شکرش به درآید

شناخت واژه

شُكْرٌ (۱) شُكْرًا، شُكُورًا: سپاس‌گزاری کرد؛ شکر به معنای توجه به نعمت، اظهار آن و سپاس‌گزاری از مُنعم است.

شکر قلبی توجه به نعمت خدا؛ شکر زبانی سپاس از منعم (مانند گفتن شُكْرًا لِلَّهِ) و شکر عملی به کارگرفتن نعمت در راهی است که خدا می‌خواهد.

جست و جو

در زبان فارسی چه کلماتی از این ریشه به کار می‌رود؟ درباره‌ی معنا و کاربرد آن‌ها گفت‌وگو کنید.

کاربرد در قرآن

برای آشنایی بیش‌تر با کاربردهای مختلف واژه‌ی محوری درس، جدول زیر را کامل کنید.

معنای واژه	مشخصات صرفی واژه	عبارت قرآنی	واژه	ج.
		أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ نمل ۱۹	أَنْ أَشْكُرَ	۱
		وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ زمر ۷	إِنْ تَشْكُرُوا	۲
		أَنِ اشْكُرْ لِلَّهِ لقمان ۱۸	أَشْكُرُ	۳
		لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا انسان ۹	شُكُور	۴
		إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ شوری ۲۳	شَکُور	۵
		بَلِ اللَّهُ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ زمر ۶۶	شَاكِرِينَ	۶
		وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا انسان ۲۲	مَشْكُور	۷

قرآنت و ترجمہ

۱۔ فَادْكُرُونِي اَذْكُرْكُمْ

وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ^۱

بقرہ ۱۵۲

۲۔ اِنَّا هَدَيْنَا السَّبِيلَ

اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَافِرًا

انسان ۳

۳۔ فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالًا طَيِّبًا

وَاشْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ

نحل ۱۱۴

۴۔ وَاِذْ تَاَذَنُ رَبُّكُمْ

لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَازِيدَنَّكُمْ

وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ اِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ

وَ قَالَ مُوسٰى اِنَّ تَكْفُرًا اَنْتُمْ وَاَنْتُمْ فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا

فَاِنَّ اللّٰهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ

ابراہیم ۷ و ۸

۵۔ وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا

وَجَعَلَ لَكُمْ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

نحل ۸۷

۱۔ لَا تَكْفُرُونَ : لَا تَكْفُرُونِي = لَا تَكْفُرُوا + ن + ی

۶- ... قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي
لِيَبْلُوَنِي^۱ أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ
وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ
وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ

نمل ۴۰

۷- وَوَضَعْنَا الْإِنْسَانَ بِلَدِيهِ
حَمَلَتُهُ أُمُّهُ، وَهَنَّا عَلَى وَهْنٍ^۲
وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ
أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ^۳
إِلَى الْمَصِيرِ

لقمان ۱۴

۸- أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلْكَ تَجْرَى فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَةِ اللَّهِ
لِيُزَيِّنَ لَكُمْ مِنْ آيَاتِهِ
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ

لقمان ۳۱

۱- لِيَبْلُوَنِي: لِ+ يَبْلُو+ ن+ ي

۲- وَهَنَّا عَلَى وَهْنٍ: با ناتوانی و ضعف روز افزون.

۳- لِوَالِدَيْكَ: لِ+ وَالِدَتَيْنِ+ كَ؛ همان طور که می دانید «ن» در اسم های تشبیه و «ن» در اسم های جمع سالم، هنگام اضافه شدن به اسم دیگر حذف می شود.

تمرینات

تمرین اول — با دقت و تدبیر در آیات درس، پرسش‌های زیر را پاسخ دهید.
۱- شکر را تعریف کرده و اهمیت آن را بیان کنید.

۲- از چه کسانی و در برابر چه چیزهایی باید شکرگزاری کرد؟

۳- با توجه به معنای دو کلمه‌ی «صَبَّار» و «شَکُور»، در کنار هم آمدن این دو صفت چه چیزی را نشان می‌دهد؟

تمرین دوم — با دقت در آیات ۶۲ فرقان و ۷۳ یس و آیاتی که به عبارت «لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ» — با مراجعه به معجم — ختم شده است، بیان کنید خداوند در چه مواردی از انسان‌ها خواسته است تا شکر او را به‌جا آورند؟

تمرین سوم — «شکور» در هریک از آیات زیر صفت چه کسی است؟ آیا تفاوتی در معنای هریک وجود دارد؟ توضیح دهید.

۱- وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ تغابن ۱۷

۲- إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ لقمان ۳۱

۳- لِيُؤْفِقَهُمْ أَجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ فاطر ۳۰
إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ

حکمت

حضرت امام صادق (عليه السلام) :

شُكْرُ النِّعْمَةِ اجْتِنَابُ الْمَحَارِمِ
وَتَمَامُ الشُّكْرِ قَوْلُ الرَّجُلِ :
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

ميزان الحكمة، باب شكر

کُفر

انسان فطرتاً موجودی حق‌گراست و پذیرش حق و عمل به آن را خوب می‌داند. اما برخی از انسان‌ها به دلایل مختلفی حق را انکار می‌کنند و در مقابل آن موضع می‌گیرند. انکار حق درجات مختلفی دارد. گاهی انسان حقایق بسیار روشن را منکر می‌شود. آیا تاکنون با چنین افرادی برخورد کرده‌اید؟ آیا تاکنون چنین حالتی را در خودتان تجربه کرده‌اید؟ آیا درباره‌ی علل پیدایش چنین حالاتی اندیشیده‌اید؟

شناخت واژه

کُفر به معنای پوشاندن است. از این‌رو هرچند قرآن کریم برای پوشاندن گناهان بندگان توسط خداوند از این ریشه استفاده کرده (نُكْفِرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ - نساء ۳۱) و یا کشاورزان را که دانه‌ی گیاه را در دل خاک پنهان می‌کنند، کفار نامیده است (كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ، حدید ۲۰)، ولی در قرآن کریم، این واژه بیشتر درباره‌ی انکار خداوند، آیات او، پیامبران و شرایع الهی و عدم ایمان به آخرت به کار رفته است. کفر گاهی نیز به معنای انکار و ناسپاسی نعمت است که در این صورت به آن کُفران گفته می‌شود.

این ریشه، مصدرهای زیادی مانند «كَفَّرَ، كُفِّرَ، كُفِّرَ، كُفِّرَ» دارد. در قرآن کریم معمولاً «كُفِّرَ» در برابر ایمان و «كُفِّرَ» در برابر شکر به کار رفته است.

کاربرد در قرآن

برای آشنایی بیشتر با کاربردهای مختلف این واژه در قرآن، جدول زیر را کامل کنید.

تج	واژه	عبارت قرآنی	مشخصات صرفی واژه	معنای واژه
۱	كَفَرَتْ	اَكْفَرَتْ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ کهف ۳۷		
۲	يُكْفِّرُ	اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ يُكْفِّرُ بِهَا ... نساء ۱۴۰		
۳	لَاكُفِّرَنَّ ^۱	لَاكُفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ مائده ۱۲		
۴	كَفَّار	اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ زمر ۳		
۵	كُفُور	فَاَبۡىٰ اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُوۡرًا اسراء ۸۹		
۶	كَفَّارَةٌ	اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِيۡنَ مائده ۹۵		

۱- لَا كُفِّرَنَّ = لَ + اُكْفِرَ + نَ؛ «لَ» در اول و «نَ» در آخر فعل مضارع برای تأکید بر معناست.

قرآنت و ترجمہ

۱- يَعْرِفُونَ نِعْمَةَ اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا
وَكَثَرَهُمُ الْكَافِرُونَ

نحل ۸۳

۲- وَالَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّٰدِقُونَ
وَالشَّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ
وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ

حدید ۱۹

۳- وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ
وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ
لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ
وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَا أُنذِرُوا هُزُوًا

کہف ۵۶

۱- تا از میان بردارند

۴- وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ
 قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا^۱ عَلَيْهِ آبَاءَنَا
 أَوْ لَوْ^۲ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ
 وهرچند که پدرانشان چیزی نمی فهمیدند و هدایت نشده بودند!

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا
 كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ^۳ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً
 ضُمُّ بُكْمٍ عُمَى فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

بقره ۱۷۰ و ۱۷۱

۵- ... وَوَيْلٌ لِّلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ
 الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ
 وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا^۴
 أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ

ابراهیم ۲ و ۳

۱- یافتیم

۲- أَوْ لَوْ: آ + وَ + لَوْ (و + آ + لَوْ): و آیا اگر، آیا هرچند؛ در زبان عربی همیشه آدات استفهام (مانند آ در این جا) در اول کلام می آید.

۳- بانگ می زند

۴- يَتَّبِعُونَهَا عِوَجًا: در آن (دین) به دنبال کژی و اشکال می گردند، آن را بد جلوه می دهند

۶- وَآمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا أَفَلَمْ تَكُنْ ءَايَاتِي تُتْلَىٰ ۖ عَلَيْكُمْ
فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ

جانبه ۳۱

۷- يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنسِ
أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ ءَايَاتِي
وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا
قَالُوا شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنْفُسِنَا
وَعَرَّثْنَاهُمْ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا
وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ

انعام ۱۲۰

۱- أَفَلَمْ تَكُنْ... تُتْلَىٰ : پس آیا خوانده نمی شد

تمرینات

تمرین اوّل — با دقت در آیات درس، علل پیدایش کفر را برشمارید.

تمرین دوم — با مراجعه به آیات این درس و درس قبل، دو آیه را مشخص کنید که به وضوح بیانگر دو معنای مختلف ریشه‌ی «کفر» است؟

تمرین سوم — با توجه به این عبارات قرآنی، کلماتی را که از ریشه‌ی «کفر» است، معنا کنید.

۱- كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلنَّاسِ اكْفُرْ

۲- وَ مَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ^۱

۳- إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ
نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ

۴- أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرَةُ الْفَجَرَةُ

۵- إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ

۶- فَيَتَّبِعُهُ تُفَّاتِلٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ أُخْرَى كَافِرَةٌ

۱- لَنْ يُكْفَرُوهُ: هرگز نسبت به آن (عمل خیر) مورد ناسپاسی قرار نمی گیرند.

حضرت امیر المؤمنین علی علیہ السلام :

هَمْ الْكَافِرِ لِدُنْيَاهُ
وَسَعْيُهُ لِعَاجِلَتِهِ
وَغَايَتُهُ شَهْوَتُهُ

غرج ۱۶ ح ۲۱۳

۱- هَمْ : تلاش و کوشش

عبادت

خدا را به زیبایی می‌ستاییم؛ زیبایی آفریده‌های او نیز سزاوار ستایش است. او را سپاس‌گزاریم؛ و برای رضای او لطف و محبت آفریدگانش را نیز سپاس می‌گوییم. او را فرمان‌برداریم؛ و به دستور او پیامبران و اولیایش را فرمان می‌بریم. آیا عمل و رفتاری وجود دارد که تنها او سزاوار آن باشد؟ آری عبادت و پرستش تنها سزاوار خداست که بالاترین رابطه‌ی آفریده با آفریدگار خویش است. عبادت و پرستش که نهایت کرنش و احساس نیاز همراه با تقدس است، تنها سزاوار خالق یکتاست و تنها راهی است که اگر به‌سوی معبود واقعی گشوده شود، تمام کمالات را به همراه خواهد داشت و اگر برای غیر او باشد، جز ذلت و پستی حاصلی نخواهد داشت.

شناخت واژه

عَبَدَ (اُ) عِبَادَةً: عبادت کرد، پرستید. عبادت نهایت فروتنی، فرمانبرداری و بندگی همراه با تقدس است. از این‌رو، مطابق آموزه‌های قرآن کریم، عبادت فقط منحصر به خدای یگانه است و هیچ‌کس حتی پیامبران و اولیاء الهی شایسته‌ی پرستش نیستند (إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ حمد ۵، أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ، هود ۲)

«عَبَد» انسانی است که سراپا به مولا و معبود خود تعلق دارد، اراده‌اش تابع خواست و اراده‌ی اوست و در همه‌ی زندگی خود، آن معبود را محور قرار می‌دهد.

جست و جو

آیا در زبان فارسی، از مشتقات این ریشه به کار می‌رود؟ معنای آن‌ها را بررسی و با کاربردشان در زبان عربی مقایسه کنید.

کاربرد در قرآن

برای آشنایی بیش‌تر با کاربردهای مختلف این ریشه در قرآن، جدول زیر را کامل کنید.

معنای واژه	مشخصات صرفی واژه	عبارت قرآنی	واژه	آیه
		وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ	عَبَدْتُمْ	۱
		كَافِرُونَ ۴		
		يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا	يَعْبُدُونَ	۲
		نور ۵۵		
		إِنَّمَا أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي	فَاعْبُدْ	۳
		طه ۱۴		
		إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِ	فَاعْبُدُوا	۴
		عنکبوت ۵۶		
		مُسْلِمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ	عَابِدَات	۵
		تحریم ۵		
		وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ	العبيد	۶
		آل عمران ۱۸۲		

قرآنت و ترجمہ

۱۔ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ
الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

بقرہ ۲۱

۲۔ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ
هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

آل عمران ۵۱

۳۔ أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ
أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ
إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ
وَ أَنْ اعْبُدُونِي
هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

یس ۶۰ و ۶۱

۴- وَ مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ^۱

ما أريدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ

وَ مَا أريدُ أَنْ يُطْعِمُونِ^۲

ذاریات ۵۶ و ۵۷

۵- قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ

تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ

إِلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَ لَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا

وَ لَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ

آل عمران ۶۴

۶- إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَلُكُمْ

فَادْعُوهُمْ^۳ فَلَيْسَتْ جِيبُوا لَكُمْ^۴ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

اعراف ۱۹۴

۷- وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا

أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَ اجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ

نحل ۳۶

۱- لِيَعْبُدُونِ : لِيَعْبُدُونِي : لِ+ يَعْبُدُوا + ن+ ي

۲- يُطْعِمُونِ : يُطْعِمُونِي + يُطْعِمُوا + ن+ ي

۳- فَادْعُوهُمْ : فَ+ ادْعُوا + هُمْ

۴- فَلَيْسَتْ جِيبُوا لَكُمْ : پس باید پاسخ شما را بدهند

۸- وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا
أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِلَهَةً يُعْبَدُونَ

زُخْرُف ۴۵

۹- وَ مَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ

مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ

در حالی که دین را برای او خالص کنند و حَقِّراً باشند

وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ

وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ

بَيِّنَةُ ۵

۱۰- وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ

إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي

سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ

غَافِر ۶۰

تمرینات

تمرین اول — با تدبر و دقت در آیات درس، به سؤالات زیر پاسخ دهید.

۱— چرا باید خدای یکتا را پرستش کرد؟

۲— صراط مستقیم چیست؟

۳— اساس دعوت پیامبران چه بوده است؟ کدام یک از آیات درس، بیانگر این موضوع است؟

تمرین دوم — با توجه به آیات ۱۱۶ مائده، ۳ فرقان و ۲۳ جاثیه، بیان کنید انسان‌ها معمولاً چه چیزهایی را اله و معبود خود قرار می‌دهند و چرا قرآن عبادت آن‌ها را، در برابر عبادت خدای یگانه مردود می‌شمارد؟

تمرین سوم — با مراجعه به آیات ۱۰ تا ۲۲ سوره‌ی شعراء، به سؤالات زیر پاسخ دهید.

۱— آیه ۲۲ سخن چه کسی است؟ و مخاطب آن کیست؟

۲— عَبَّدْتَ به چه معناست؟

پیشنهاد: با توجه به آیات پایانی سوره‌ی مبارکه‌ی فرقان ویژگی‌های عِبَادُ الرَّحْمَنِ را استخراج و فهرست کنید.

حکمت

حضرت امیر المؤمنین علی علیہ السلام :

كَيْفَ يَجِدُ لَذَّةَ الْعِبَادَةِ
مَنْ لَا يَصُومُ عَنِ الْهَوَىٰ

غرر الحکم، ج ۴، ح ۵۶۱

اطاعت

درس
هشتم

زندگی فردی و اجتماعی انسان به نظم و قانون و پیروی از آن وابسته است. پیروی و اطاعت از چه قانونی می‌تواند علاوه بر ایجاد نظم در حیات آدمی، فلاح و رستگاری او را نیز تضمین کند؟ آیا تا به حال از خود پرسیده‌ایم از چه قانون و قانون‌گذاری و به چه دلیل باید فرمان‌برداری کنیم؟ و چه خواست و فرمانی را نباید گردن نهیم؟

شناخت واژه

طَوَّع : میل و رغبت

طَاعَة : فرمان‌بردن، أَطَاعَ، يُطِيعُ، إِطَاعَة : فرمان برد

در واقع اطاعت، انجام یک کار است، مطابق آن‌چه مورد نظر دستور دهنده است.

جست و جو

آیا از ریشه‌ی «طوع» واژه‌هایی که در زبان فارسی کاربرد داشته باشد، می‌شناسید؟
آن‌ها را نام ببرید و معنا کنید.

کاربرد در قرآن

برای آشنایی بیش‌تر با کاربردهای مختلف این ریشه در قرآن، جدول زیر را کامل کنید.

معنای واژه	مشخصات صرفی واژه	عبارت قرآنی	واژه	آیه
		وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا رعد ۱۵	طَوْع	۱
		لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا آل عمران ۱۶۸	أَطَاعُوا	۲
		وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ (أَطَعْتُمْ + هُمْ) انعام ۱۲۱	أَطَعْتُمُوهُمْ	۳
		إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ هود ۸۸	اسْتَطَعْتُ	۴
	اسم مفعول از باب افعال	مُطَاعٍ ثُمَّ آمِينَ تکویر ۲۱	مُطَاعٍ	۵

قرائت و ترجمه

۱- وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

آل عمران ۱۳۲

۲- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا

أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ
فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَ الرَّسُولِ
إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ
ذَلِكَ خَيْرٌ وَ أَحْسَنُ تَأْوِيلًا و نیک فرجام تراست.

نساء ۵۹

۳- وَ مَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَ الرَّسُولَ

فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ
مِنَ النَّبِيِّينَ وَ الصِّدِّيقِينَ وَ الشُّهَدَاءِ وَ الصَّالِحِينَ
وَ حَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا و ایشان چه دوستان خوبی هستند.

نساء ۶۹

٤- مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ
وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِظًا

نساء ٨٠

٥- تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ
وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ
تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا
وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ
وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ
يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا
وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ

نساء ١٣ و ١٤

٦- وَلَا تُطِيعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا
وَاتَّبَعَ هَوَاهُ
وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا

كهف ٢٨

٧- فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا

وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ
الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ

شعراء ١٥٠ تا ١٥٢

٨- وَلَا تُطِيعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ
وَدَعْ أَذَاهُمْ و آزارشان رانادیده بگير (مقابله به مثل نکن)
وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ
وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا

احزاب ٤٨

٩- يَوْمَ ثُقُلَتِ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ
يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَ
وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبْرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلًا

احزاب ٦٦ و ٦٧

١- فَأَضَلُّونَا = فَ + أَضَلُّوا + نا

تمرینات

تمرین اول — با مراجعه به الْمُعْجَمُ الْمُفَهَّرَس ذیل نُطْع (لَا تُطْع) بیان کنید قرآن کریم ما را از اطاعت چه گروه‌هایی نهی کرده است؟

تمرین دوم — با مراجعه به مُعْجَم، ذیل ریشه‌ی «طَوَع» دو نمونه اسم و دو نمونه فعل از مشتقات این ریشه که در این درس نیامده است، جست‌وجو کرده، همراه با عبارت قرآنی مربوط نوشته و معنا کنید.

تمرین سوم — با مراجعه به آیات و عبارات قرآنی درس، واژگانی را که نقطه‌ی مقابل مشتقات مختلف ریشه «ط و ع» هستند، مشخص و معنا کنید.

پیشنهاد: با تدبیر در آیاتی که به دنبال اطاعت از خدا به اطاعت از رسول دستور می‌دهد، چه نکات مهمی را می‌توان دریافت کرد؟

حکمت

حضرت امیر المؤمنین علی علیہ السلام :

سُرُورُ الْمُؤْمِنِ بِطَاعَةِ رَبِّهِ
وَ حُزْنُهُ عَلَى ذَنْبِهِ

غرر الحکم، ج ۴، ح ۱۳۶

صَلَح و فساد

درس
نهم

درباره‌ی صلاح و فساد چه می‌دانید؟ این دو به چه اموری نسبت داده می‌شود؟ ملاک صالح یا فاسد بودن چیست؟ عمل صالح یا فاسد چه ویژگی‌ها و آثاری دارد؟

شناخت واژه

صَلَح (۱) : شایسته و خوب شد

فَسَدَ (۲) : فساداً : تباه شد، خراب شد

صَلَح : شایسته و خوب شدن

فساد : تباه شدن، از حالت اعتدال خارج شدن

صلاح به معنای قراردادن در وضع و موقعیتی است که حکمت و عقل اقتضا می‌کند و فساد ضد آن است.

جست و جو

واژه‌هایی را که از این دو ریشه در زبان فارسی، رایج است جست‌وجو کنید و درباره‌ی کاربرد آن‌ها گفت‌وگو کنید.

کاربرد در قرآن

برای آشنایی بیش‌تر با کاربردهای مختلف این دو ریشه در قرآن، جدول زیر را کامل کنید.

معنای واژه	مشخصات صرفی واژه	عبارت قرآنی	واژه	ت.ج.
		إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَاصْلَحُوا وَاَعْتَصَمُوا بِاللَّهِ نساء ۱۴۶	اصْلَحُوا	۱
		الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ شعراء ۱۵۲	يُصْلِحُونَ	۲
		إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ اعراف ۱۷۰	الْمُصْلِحِينَ	۳
		وَبَشِّرِ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بقره ۲۵	الصَّالِحَاتِ	۴
		لَوْ كَانَ فِيهِمَا ءِلَهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا انبیاء ۲۲	لَفَسَدَتَا	۵
		وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا اعراف ۸۵	لَا تُفْسِدُوا	۶
		لَتُفْسِدَنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ اسراء ۴	لَتُفْسِدَنَّ	۷

قرآنت و ترجمہ

۱- وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ
وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا
وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ
وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ
إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

قصص ۷۷

۲- تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ
نَجْعُلُهَا لِلَّذِينَ لَا يَرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فُسَادًا
وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ

قصص ۸۳

۳- الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدَّوْا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ
زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ

نحل ۸۸

۴- إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ
فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ^۱

حجرات ۱۰

۱- أَخَوَيْكُمْ: أَخَوَيْنِ + كُمْ

٥- وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهِلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ
وَأَهْلِهَا مُصْلِحُونَ

هود ١١٧

٦- قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا
وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً
وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ

نمل ٣٤

٧- ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ
بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ
لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

روم ٤١

٨- وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ
قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ

بقره ١١

تمرینات

تمرین اول — با دقت در آیات ذیل، مشخص کنید هریک از کلمات «صالح» و «صالحات» به چه معناست؟

الف — صالح: هود ۶۶، فاطر ۱۰، تحریم ۴، کهف ۸۲

ب — صالحات: نساء ۱۲۴، کهف ۴۶، نساء ۳۴

تمرین دوم — با دقت در این عبارات قرآنی، مشتقات ریشه «صلح» را معنا کنید.

۱- فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ **انفال ۱**

۲- يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ

احزاب ۷۱

۳- وَلَا تَفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا

اعراف ۸۵

۴- فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا

وَالصُّلْحُ خَيْرٌ **نساء ۱۲۸**

تمرین سوم — با مراجعه به آیات ذیل، واژگانی که در مقابل مشتقات «صلح» به کار رفته، استخراج و معنا کنید.

بقره ۱۱ و ۱۲، شعراء ۱۵۱ و ۱۵۲، غافر ۵۸ و جائیه ۲۱

پیشنهاد (۱): با مراجعه به آیات ۳۰ جائیه، ۹ و ۱۰ یونس، ۸۸ و ۱۱۰ کهف، ۴۰ غافر، ۸۲ بقره و ۱۰۵ انبیاء، فهرستی از آثار و نتایج ایمان و عمل صالح تهیه کنید.

پیشنهاد (۲): با مراجعه به آیات درس و آیات ذیل «فَسَدَ» از کتاب معجم، فهرستی از آثار و نتایج فساد در زمین تهیه کنید.

حکمت

حضرت امیر المؤمنین علی علیہ السلام :

أَعْجَزُ النَّاسِ مَنْ أَعْجَزَ عَنْ إِصْلَاحِ نَفْسِهِ

غرر الحکم، ج ۲، ح ۴۳۶

مَنْ أَهْمَلَ نَفْسَهُ، أَفْسَدَ أَمْرَهُ

غرر الحکم، ج ۵، ح ۳۲۰

ظلم

درس
دهم

آیا می‌توانید ظلم و عدل را تعریف کنید؟ گاهی شناخت مصداق ظلم و عدل آسان نیست، ولی انسان از سپیده دم تاریخ تا به امروز نه در شناخت مفهوم کلی ظلم و عدل دچار مشکل بوده است و نه هیچ‌گاه در زشتی ظلم و زیبایی عدل تردید داشته است. با توجه به بدیهی بودن مفهوم ظلم، آیا با مهم‌ترین مصداق آن آشنایی دارید؟ آیا می‌دانید قرآن کریم چه کسانی را ظالم می‌داند و ظلم چه آثار و عواقبی در پی دارد؟

شناخت واژه

ظَلَمَ (ی) : ظلم و ستم کرد

در کتاب‌های لغت در تعریف ظلم گفته شده است : وَضَعُ الشَّيْءِ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ؛ قرار دادن چیزی در غیر جایگاه خودش. این تعریف گسترده است و به این معناست که کار یا چیزی به نحوی که شایسته‌ی آن نیست، انجام داده یا قرار داده شود. از این رو شامل انواع ظلم مانند شرک، خروج از حدود الهی، از بین بردن یا رعایت نکردن حقوق دیگران و ... می‌شود.

جست و جو

با چه مشتقاتی از این ریشه در زبان فارسی آشنایی دارید؟

کاربرد در قرآن

برای آشنایی بیش تر با کاربردهای مختلف این ریشه در قرآن، جدول زیر را کامل کنید.

معنای واژه	مشخصات صرفی واژه	عبارت قرآنی	واژه	آیه
		قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي نمل ۴۴	ظَلَمْتُ	۱
		وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُئُوسُ أَمْوَالِكُمْ لا تَظْلِمُونَ لا تُظْلَمُونَ وَلا تُظْلَمُونَ بقره ۲۷۹	لا تَظْلِمُونَ لا تُظْلَمُونَ	۲
		أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلِمُوا حج ۳۹	ظَلِمُوا	۳
		وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا انعام ۲۱	أَظْلَمُ	۴
		إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا احزاب ۷۲	ظَلُوم	۵

قرآنت و ترجمہ

۱۔ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا
وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

یونس ۴۴

۲۔ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ
وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا
وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ

فُصِّلَتْ ۴۶

۳۔ وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ..... درحالی کہ اورا موعظہ می کرد،
يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ
إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ

لقمان ۱۳

۴۔ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ

بقرہ ۲۵۴

۵۔ وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ
فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

مائدہ ۴۵

۶- وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ

وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ،

طلاق ۱

۷- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا ءِبَاءَكُمْ وَءِخْوَانَكُمْ ءَوْلِيَاءَ

إِنْ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ

وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

وهر کس از شما آن ها را ولی خود قرار دهد ، ...

توبه ۲۳

۸- فَاذْنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ

الَّذِينَ يُضِدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا

وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ

اعراف ۴۴ و ۴۵

۹- وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِءَايَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ

انعام ۳۳

۱۰- بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ

فَمَنْ يَهْدِي مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ

وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ

روم ۲۹

تمرینات

تمرین اول — با دقت و تدبر در آیات درس و آیات زیر، توضیح دهید قرآن چه کسانی را ظالم می داند؟
اعراف ۱۰۳ و ۱۶۵، یونس ۱۰۶، حجرات ۱۱، جمعه ۵

تمرین دوم — با مراجعه به آیات زیر، ترکیب هایی را که در مقابل مشتقات «ظلم» است، استخراج کنید و با استفاده از آن ها توضیح دهید مشتقات «ظلم» در چه معنایی به کار رفته است؟
نمل ۱۱، احقاف ۱۲

تمرین سوم — با مراجعه به معجم در ذیل کلمه ی «أَظْلَمَ» (ظالم ترین) بیان کنید ستم کارترین افراد چه کسانی اند؟

پیشنهاد: تحقیق کنید قرآن کریم چگونه توهم ظلم از سوی خدا به بندگان را به طور کامل از بین می برد؟ (با استفاده از آیات درس و آل عمران ۱۰۸، زخرف ۷۴ تا ۷۶، روم ۹ و ۱۰، کهف ۴۹)

امام باقر عليه السلام :

الظُّلْمُ فِي الدُّنْيَا هُوَ ظُلُمَاتُ الْآخِرَةِ

ميزان الحكمة، ج ٤، باب الصلاة

قسط و عدل

آیا تا به حال به شما ظلم شده است؟ یا به دیگران ظلم کرده‌اید؟ آیا از قضاوت دیگران درباره‌ی خود و از قضاوت خود درباره‌ی دیگران راضی هستید؟ آیا می‌دانید مبنای این رضایت و عدم رضایت چیست؟ آیا همان‌طور که از دیگران انتظار عدالت دارید، عدالت می‌ورزید؟ آیا از حکم عادلانه، هرچند به زیان شما باشد، استقبال می‌کنید؟

شناخت واژه

قَسَطَ (قُ) قِسْطًا : دادگری کرد، انصاف ورزید، میانه‌روی کرد، عدالت پیشه نمود.

قَسَطَ (قُ) قِسْطًا و قُسُوطًا : ظلم کرد، از راه حق منحرف شد.

عَدَلَ (ع) عَدْلًا و عَدَالَةً : عدالت ورزید، دادگری کرد.

عَدَلَ (ع) عُدُولًا : ظلم کرد، از حق عدول کرد (برگشت).

نکته : واژه‌ی «قاسِط» اسم فاعل از «قَسَطَ، قَسَطًا» به معنای «ظالم» است و واژه‌ی «مُقَسِط»

به معنای «عادل» می‌باشد.

جست و جو

آیا در زبان فارسی از مشتقات این دو ریشه استفاده می شود؟ معنای آن ها را مشخص کنید و با استعمال آن ها در زبان عربی مقایسه کنید.

کاربرد در قرآن

برای آشنایی بیش تر با کاربردهای مختلف این دو ریشه در قرآن، جدول زیر را کامل کنید.

معنای واژه	مشخصات صرفی واژه	عبارت قرآنی	واژه	آیه
		وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا انعام ۱۵۲	فَاعْدِلُوا	۱
		وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ يَرِيهِمْ يَعْذِلُونَ انعام ۱۵۰	يَعْذِلُونَ	۲
		ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ بقره ۲۸۲	أَقْسَطُ	۳
		وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا جن ۱۵	الْقَاسِطُونَ	۴

قرائت و ترجمہ

۱۔ قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ

اعراف ۲۹

۲۔ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ^۱
وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ
يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

نحل ۹۰

۳۔ وَ أَوفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ
لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا
وَ إِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ

انعام ۱۵۲

۴۔ فَاصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

حجرات ۹

۵۔ لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ
وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ
لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ

حديد ۲۵

۱- ایتاء ذی القربى: بخشش به خویشان

۶- وَ أَمَرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ

شوری ۱۵

۷- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلّٰهِ
وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ

نساء ۱۳۵

۸- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلّٰهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ
وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ ۙ أَلَّا تَعْدِلُوا
إِعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ
وَاتَّقُوا اللَّهَ
إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ

مائده ۸

۹- إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا
وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ
إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا ۚ يَعِظُكُمْ بِهِ ۚ قَطْعًا خدایا به خوب چیزی را
إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا

نساء ۵۸

۱- لَوْ: هر چند، اگر

۲- أَلَّا: أَنْ + لَا

۳- نِعِمَّا: نِعَم + مَا

تمرینات

تمرین اوّل — با دقت و تدبر در آیات درس به سؤالات زیر پاسخ دهید.

۱- به نظر شما از میان آیات درس، جامع‌ترین آیه در ارزش و اهمیت قسط و عدل کدام است؟ چرا؟

۲- مرجع ضمیر «هما» در آیه‌ی چهارم چیست؟ از این آیه‌ی شریفه چه نکات مهمی به دست می‌آید؟

تمرین دوم — با توجه به آیات ۱۸۱ اعراف، ۶۰ نمل و ۱۴ جن، در دو معنای متضاد مشتقات قسط و عدل دقت کرده و مشخص کنید که هریک، در کدام معنا به کار رفته است؟

تمرین سوم — مشتقات ریشه‌ی «عدل» را از آیات ۹۵ مائده و ۷ انفطار، استخراج کرده و با توجه به این آیات، این مشتقات را معنا کنید.

حکمت

امام محمد باقر عليه السلام :

لا عَدْلَ كَالْإِنِّصَافِ

میزان الحکمة، باب انصاف

تقوا و فجور

درس
دوازدهم

خدا از انسان چه می خواهد؟ آیا تاکنون در این باره اندیشیده اید؟ راه رسیدن به آن چه خدا از ما می خواهد، چیست؟ پاسخ یک کلمه است: تقوا! حقیقت تقوا چیست؟ متقین چه کسانی اند؟ در عصری که فساد و گناه زندگی انسان ها را فرا گرفته است، چگونه می توان از اهل تقوا بود؟ تأثیر تقوا و فجور در جامعه ی بشری چیست؟

شناخت واژه

وَقَى، يَقِي (وَقَايَةً) فَلَانًا: او را از هرچه به وی آزار و زیان می رساند، نگه داری کرد.

تَقْوَى: اسم مصدر و به معنای خود را محفوظ داشتن است؛ و تقوای الهی، یعنی آن که انسان خود را در محضر خدا بداند تا واجبات را انجام دهد و محرّمات را ترک کند.

فَجَرَ (أُ) فَجْرًا: شکافت

فَجَرَ (أُ) فَجُورًا: نافرمانی کرد، گناه کرد، حریم الهی را شکست.

جست و جو

از دو ریشه‌ی تقوا و فجور چه کلماتی در زبان فارسی به کار می‌رود؟ معنای آن‌ها را بررسی کنید.

کاربرد در قرآن

برای آشنایی بیش‌تر با کاربردهای مختلف این دو ریشه در قرآن، جدول زیر را کامل کنید.

معنای واژه	مشخصات صرفی واژه	عبارت قرآنی	واژه	آیه
	فعل ماضی مفرد مذکر غائب	غافر ۴۵	وَقِيَ	۱
	فعل امر مفرد مذکر مخاطب	غافر ۷	وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ	۲
		آل عمران ۱۵	لِّلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ	۳
		مؤمنون ۵۲	وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ	۴
		احزاب ۳۲	إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَحْضَعْنَ بِالْقَوْلِ	۵
		حجرات ۱۳	إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ	۶
		انفطار ۳	وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِرَتْ	۷
		عبس ۴۲	أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرَةُ الْفَجَرَةُ	۸

قرآنت و ترجمہ

۱۔ یا ایُّهَا الَّذِینَ ءَامَنُوا قُوا أَنْفُسَکُمْ وَ أَهْلِیْکُمْ نَارًا

تحریم ۶

۲۔ وَ نَفْسٍ وَ مَا سَوَّاهَا * فَالْهَمَّهَا فَجُورَهَا وَ تَقْوَاهَا
قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا * وَ قَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا

شمس ۷ تا ۱۰

۳۔ اَمْ نَجْعَلُ الَّذِینَ ءَامَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
كَالْمُفْسِدِیْنَ فِی الْاَرْضِ
اَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِیْنَ كَالْفُجَّارِ

ص ۲۸

۴۔ اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِیْ نَعِیْمٍ
وَ اِنَّ الْفُجَّارَ لَفِیْ جَحِیْمٍ

انفطار ۱۳ و ۱۴

۵- بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ،

... تا در آن چه پیش رو (در طول زندگی خود) دارد گناه کند.

يَسْأَلُ آيَانَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ

قیامت ۶ و ۵

۶- وَ مَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ

و تَرَوْدُوا^۱ فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى

و اتَّقُونَ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ

بقره ۱۹۷

۷- أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

الَّذِينَ ءَامَنُوا وَ كَانُوا يَتَّقُونَ

لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ فِي الْآخِرَةِ

لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ

ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

یونس ۶۲ تا ۶۴

۱- توشه برگزید

۸- لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُولَّوْا^۱ وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ
وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ
وَأَتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ
وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ^۲
وَأَقَامَ الصَّلَاةَ
وَأَتَى الزَّكَاةَ
وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا
وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ^۳
أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا
وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

بقره ۱۷۷

۱- بجرخانید

۲- بردگان

۳- هنگام جنگ

تمرینات

تمرین اول — با دقت و تدبیر در آیات درس و آیات ۱ تا ۵ بقره، ۱۳۳ تا ۱۳۵ آل عمران و ۱۵ تا ۱۹ ذاریات، ویژگی‌ها و صفات متقین را برشمارید.

تمرین دوم — مشتقات ریشه‌ی «وَقَفَى» را از آیات ۳۷ رعد، ۸۱ نحل، ۶۳ مریم، ۲۴ زمر، ۲۷ طور و ۱۷ لیل استخراج و با توجه به این آیات، این مشتقات را معنا کنید.

تمرین سوم — با مراجعه به آیات درس و نیز آیات ۷۲ مریم، ۳۵ رعد و ۲ مائده، کلماتی را که در مقابل مشتقات «وَقَفَى» آمده، استخراج کنید و با استفاده از آن‌ها، مصادیق مختلف «تقوا» را بیان کنید.

تمرین چهارم — مشتقات ریشه‌ی «فَجَر» را از آیات ۶۰ بقره، ۷۸ و ۹۰ اِسرائ، ۲۷ نوح و ۶ انسان استخراج کرده و با توجه به این آیات، این مشتقات را معنا کنید.

پیشنهاد^۱ : با مطالعه‌ی آیات ۱ تا ۴ سوره‌ی نوح، ۱۰۵ تا ۱۷۹ سوره‌ی شعراء، ۱۶ عنکبوت، ۶۲ و ۶۳ زخرف و ۱۰۱ و ۱۰۲ آل عمران، فهرستی را از نام پیامبران الهی که در این آیات آمده و مهم‌ترین دستورات و توصیه‌های آن‌ها تهیه کنید.

۱- این تمرین اجباری نیست و انجام آن به هر میزان به عنوان فعالیت آزاد خارج از کلاس محسوب می‌شود و امتیاز دارد.

حکمت

قرآن کریم :

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا
وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ

طلاق ۲ و ۳

انفاق

درس
سیزدهم

زندگی اجتماعی بشر از آغاز تاکنون آکنده از تفاوت‌ها و تبعیض‌ها بوده است. آیا انسان‌ها و نظام‌های اجتماعی نسبت به رفع تبعیضات و پرکردن شکاف‌ها وظیفه‌ای دارند؟ قرآن کریم برای هدایت ما در این موضوع حیاتی چه رهنمودهایی دارد؟

شناخت واژه

«نَفَقَ» و «نِفَاق» به معنای خارج شدن یا تمام شدن و «انفاق» به معنای خارج کردن مال است. در اصطلاح قرآن انفاق یعنی خرج مال در راه خدا، اعم از واجب و مستحب. مصدر این ریشه در باب مفاعله، مُنَافَقَةٌ یا نِفَاق است که به معنای دورویی می‌باشد؛ زیرا کسی که دارای نفاق است، ظاهراً از مسلمانان به حساب می‌آید اما واقعاً از دین خارج شده و از ایشان نیست.

جست‌وجو

آیا در زبان فارسی از ریشه‌ی «نفق» واژه‌هایی را می‌شناسید؟ معنای آن‌ها را بررسی و با کاربرد آن‌ها در زبان عربی مقایسه کنید.

کاربرد در قرآن

برای آشنایی بیش تر با کاربردهای مختلف این واژه در قرآن، جدول زیر را کامل کنید.

معنای واژه	مشخصات صرفی واژه	عبارت قرآنی	واژه	آیه
		وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ رعد ۲۲	أَنْفَقُوا	۱
		وَأَنْفَقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بقره ۱۹۵	أَنْفَقُوا	۲
		الْمُتَّقِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ آل عمران ۱۷	الْمُنْفِقِينَ	۳
		لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّنْ سَعَتِهِ طلاق ۷	لِيُنْفِقْ	۴
		وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ توبه ۱۲۱	نَفَقَةً	۵
		يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ توبه ۷۳	مُنَافِقِينَ	۶
		وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا آل عمران ۱۶۷	نَافَقُوا	۷

قرائت و ترجمه

۱- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ
وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ

بقره ۲۶۷

۲- مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ
فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِئَةُ حَبَّةٍ
وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ
وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

بقره ۲۶۸

۳- لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ
وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

آل عمران ۹۲

٤- وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ
وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ
أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ
الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ
وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ
وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

آل عمران ٤ و ١٣٣

٥- يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ
قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ^١ فَلِلَّوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ
وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ
وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

بقره ٢١٥

١- خَيْرٌ : مال و ثروت

۶- وَ مَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَا نَنْفُسُكُمْ
وَ مَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ^۱
وَ مَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُؤَفَّ إِلَيْكُمْ^۲
وَ أَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ

بقره ۲۷۲

۷- قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَّلَ مِنْكُمْ
إِنْ كُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ
وَ مَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقَبَّلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ^۳
إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَ بِرَسُولِهِ
وَ لَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَى
وَ لَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ

توبه ۵۳ و ۵۴

۱- وَجْهِ اللَّهِ : خشنودی خدا

۲- يُؤَفَّ إِلَيْكُمْ : به تمام و کمال به شما داده می شود

۳- ترجمه روان این سطر، عبارت است از : چیزی مانع قبول انفاق های ایشان نشد ...

تمرینات

با دقت و تدبر در آیات درس و نیز آیات مشخص شده، به سؤالات زیر پاسخ دهید.

۱- قرآن به انفاق چه چیزهایی توصیه می‌کند؟ (آیات ۳ بقره، ۳۴ توبه و ۷ حدید)

۲- قرآن کریم چه کسانی را مستحق دریافت انفاق می‌داند؟ (آیه ۲۷۳ بقره)

۳- با استفاده از آیات ۲۷۴ بقره، ۷۵ نحل و ۷ طلاق، چه نکاتی می‌توان درباره‌ی انفاق به دست آورد؟

۴- چه رابطه‌ای میان انفاق و قرض الحسنه وجود دارد؟ (آیه‌های ۱۰ و ۱۱ سوره حدید)

حضرت امام کاظم علیہ السلام :

إِيَّاكَ^١ أَنْ تَمْنَعَ^٢ فِي طَاعَةِ اللَّهِ

فَتُنْفِقَ^٣ مِثْلِيهِ^٤ فِي مَعْصِيَةِ اللَّهِ

تُخَفُّ الْعُقُولُ

۱- پرهیز، مبادا

۲- کہ منع و دوری کنی (از بخشش مال خود)

۳- خرج کنی

۴- دو برابر آن را

طغیان

آیا تا به حال شاهد جاری شدن سیل بوده اید؟ وقتی رودخانه طغیان می کند چه اتفاقی می افتد؟ آیا فرد و جامعه ی انسانی نیز ممکن است دچار طغیان شود؟ در حیات انسانی، حد فاصل جریان طبیعی و طغیان چیست؟

شناخت واژه

طَغَى (یَ) طُغِيَانًا : از حد تجاوز کرد، غلبه کرد

طَغَا (أَ) طُغَوَانًا : از حد تجاوز کرد، بالا آمد

طاغوت : مصدر است که در معنای اسم فاعل به کار می رود؛ یعنی کسی یا چیزی که از حدود و قیود الهی تعدی و تجاوز می کند. از این رو بر شیطان، تجاوزگران، حاکمان متکبر و ستمگر، که خود را معبودانی در مقابل خدا معرفی کرده اند، لفظ طاغوت اطلاق می شود.

جست و جو

آیا مشتقات این ریشه در زبان فارسی به کار می‌رود؟ معنای آن‌ها را بررسی کنید و با کاربرد آن‌ها در زبان عربی مقایسه کنید.

کاربرد در قرآن

برای آشنایی بیش‌تر با کاربردهای مختلف این ریشه در قرآن، جدول زیر را کامل کنید.

معنای واژه	مشخصات صرفی واژه	عبارت قرآنی	واژه	آیه
		الَّذِينَ طَعَوْا فِي الْبِلَادِ فِر ۱۱	طَعَوْا	۱
		قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْغَيْتُهُ ق ۲۷	أَطْغَيْتُ	۲
		فَأَمَّا ثَمُودُ فَأَهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ حاقه ۵	طَاغِيَةِ	۳
		بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ذاریات ۵۳	طَاغُونَ	۴
		فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا اِسرائ ۶۰	طُغْيَان	۵

قرائت و ترجمہ

۱۔ اِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ

حاقہ ۱۱

۲۔ اِذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى

فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَى^۲ أَنْ تَزْكَى

نازعات ۱۷ و ۱۸

۳۔ فَأَمَّا مَنْ طَغَى

وَأَثَرَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ

وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى

فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى

نازعات ۳۷ تا ۴۱

۴۔ وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ

أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ

الرحمن ۷ و ۸

۱۔ لَمَّا پر سر فعل ماضی بہ معنای «زمانی کہ، ہنگامی کہ» است۔

۲۔ هَلْ لَكَ إِلَى : آیا می خواہی

٥- كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَإِطْغَىٰ

أَنْ رَّاهُ اسْتَعْغَىٰ

علق ٧٦

٦- الَّذِينَ ءَامَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ

فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ

إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا

نساء ٧٦

٧- فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ

وَلَا تَطْغَوْا

إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

هود ١١٢

٨- لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ

قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ
فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ
فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى
لَا انْفِصَامَ لَهَا
وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ
اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ ءَامَنُوا
يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ
وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ
يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ
أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ
هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

بقره ٢٥٦ و ٢٥٧

تمرینات

تمرین اول — با دقت و تدبیر در آیات درس و آیات مشخص شده به سؤالات زیر پاسخ دهید.

۱— طغیان به چه معناست؟ (آیات ۵ حاقه، ۲۲ نبا)

۲— طغیان چه ریشه و عللی می‌تواند داشته باشد؟ (آیات ۶۲ تا ۶۴ مائده، ۱۱ یونس و ۱۰ تا ۱۲ فجر)

تمرین دوم — با مراجعه به آیات درس بیان کنید که در مقابل (متضاد) مشتقات ریشه‌ی «طَغَى» چه واژه‌هایی به کار رفته و سپس مفهوم خاص طغیان در آیه‌ی مورد بحث را توضیح دهید.

حضرت امیر المؤمنین علی علیہ السلام :

إِحْذَرِ الْكِبَرَ
فَإِنَّهُ رَأْسُ الطُّغْيَانِ
وَمَعْصِيَةُ الرَّحْمَنِ

غرر الحکم، ج ۲، ح ۲۷۹

ابتلا و فتنه

زندگی انسان در دنیا با فرازها و نشیب‌های بسیاری همراه است و با ناکامی و کامیابی‌ها عجین شده است. چرا چنین است؟ حکمت این سختی‌ها و آسودگی‌ها چیست؟ این حقایق چه تأثیری بر زندگی ما دارد و چگونه باید با آن‌ها برخورد کرد؟

شناخت واژه

بَلا (بُ) بَلَاءٌ، بَلَاءٌ: آزمایش کرد

إِبتلاء: آزمایش و امتحان؛ منظور از آزمایش الهی، نوعی پرورش است تا با به میدان عمل کشاندن انسان، او را در عرصه‌ی رشد و اعتلای کمالات انسانی و دوری از زشتی‌ها، لایق قرب و لقاء خدا گرداند.

فَتَنَ (بِ) فِتْنَةً وَفُتِنًا: آزمایش کرد. در اصل به معنای قراردادن طلا در کوره است تا طلای ناب از ناخالص شناخته شود و به همین مناسبت به معنای هرگونه آزمایش و امتحان به کار می‌رود.

نکته: در قرآن کریم هر جا که سخن از فتنه یا ابتلا و آزمایش الهی است، این آزمایش خیر است ولی در مواردی که فتنه به انسان نسبت داده شده، عملی شر و مذموم می باشد. از این رو اولاً کاربرد مشتقات «بلا» فقط درباره‌ی خداوند است اما فتنه هم درباره خداوند و هم در مورد غیر اوست؛ ثانیاً فتنه به غیر از معنای آزمایش در معانی دیگر مانند آزار و اذیت، شرک، گمراهی، فریب و ... نیز به کار رفته است.

جست و جو

آیا در زبان فارسی از مشتقات این دو ریشه استفاده می‌شود؟ معنای آن‌ها را بررسی و با کاربرد آن‌ها در زبان عربی مقایسه کنید.

کاربرد در قرآن

برای آشنایی بیش‌تر با کاربردهای مختلف این واژه در قرآن، جدول زیر را کامل کنید.

معنای واژه	مشخصات صرفی واژه	عبارت قرآنی	واژه	آیه
		لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ مائده ۹۴	لَيَبْلُوَنَّ	۱
		لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ آل عمران ۱۸۶	لَتُبْلَوُنَّ	۲
		وَإِبْتَلُوا الْيَتَامَىٰ نساء ۶	إِبْتَلُوا	۳
		إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ بقره ۲۴۹	مُبْتَلَى	۴
		وَلَكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنفُسَكُمْ حدید ۱۴	فَتَنْتُمْ	۵
		يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ طه ۹۰	فُتِنْتُمْ	۶
		بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ نمل ۴۷	تُفْتَنُونَ	۷

قرآنت و ترجمہ

۱۔ الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ
لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا
وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ

ملک ۲

۲۔ إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا
لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا

کھف ۷

۳۔ وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا
مِنْهُمْ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ
وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

اعراف ۱۶۸

۴۔ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ
وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ
وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ

بقرہ ۱۵۵

۵- كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ

وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً

وَالْيَنَّا تُرْجَعُونَ

انبیاء ۳۵

۶- أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا

أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ

وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

فَلْيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا

وَلْيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ

عنکبوت ۲ و ۳

۷- فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا^۱ ابْتَلَاهُ رَبُّهُ،

فَاكْرَمَهُ، وَنَعَّمَهُ،

فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ^۲

وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ

فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ،

فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ^۴

فجر ۱۵ و ۱۶

۱- فَلْيَعْلَمَنَّ = ف + لَ + يَعْلَمُ + نَ : پس قطعاً (خدا) می شناسد

۲- گاهی بعد از کلمه ی «إذا» حرف «ما» می آید ولی معنا نمی شود.

۳- أَكْرَمَنِ = أَكْرَمَنِي = أَكْرَمَ + نَ + ی : مرا گرامی داشت

۴- أَهَانَنِ = أَهَانَنِي = أَهَانَ + نَ + ی : مرا خوار کرد

٨- هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ
وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ
لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ
إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ
وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ

انعام ١٦٥

٩- يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ
كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ

اعراف ٢٧

١٠- وَاعْلَمُوا أَنَّمَا آمَاكُمُ وَأَوْلَاكُمُ فِتْنَةٌ
وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ

انفال ٢٨

تمرینات

تمرین اول — با توجه به آیات درس و آیات ۴۹ و ۲۴۹ بقره و ۱۷ انفال، مصادیق مختلف ابتلا را استخراج کنید و توضیح دهید اختلاف مصادیق بیانگر چه نکته‌ای است.

تمرین دوم — با مراجعه به آیات ۱۳ و ۱۴ سوره‌ی حدید، ۳۸ و ۳۹ انفال، ۲۷ اعراف، ۲۵ انفال، ۸۳ یونس و ۱۰ بروج، بررسی کنید که در هر یک از آن‌ها فتنه در چه معنایی به کار رفته است؟

حضرت امیر المؤمنین علی علیہ السلام :

مَنْ شَبَّ^۱ نَارَ الْفِتْنَةِ كَانَ وَقُودًا^۲ أَلَهَا

غورالحکم

إِنَّ الْبَلَاءَ لِلظَّالِمِ آدَبٌ^۳

وَلِلْمُؤْمِنِ امْتِحَانٌ^۴

وَلِلْأَنْبِيَاءِ دَرَجَةٌ^۵

میزان الحکمة، باب البلاء

حضرت امام حسن عسکری علیہ السلام :

مَا مِنْ بَلِيَّةٍ إِلَّا وَ لِلَّهِ نِعْمَةٌ تُحِيطُ بِهَا^۳

تُحَفُّ الْعُقُولُ

۱- افروخت، بیفروزد

۲- هیزم، سوخت

۳- احاطه دارد بر آن (بلیه)

فلاح و فوز

انسان موجودی هدفمند است و در درون خود کشش و میلی را به سوی آنچه که ندارد ولی می‌تواند به آن دست یابد، احساس می‌کند. اما سخن بر آن است که دستیابی به چه اهدافی موجب آرامش و رضایت درونی ما می‌شود و با فطرت و آفرینش ما تناسب و سازگاری دارد. انسانی که این اهداف را بشناسد و در راه دستیابی به آن‌ها تلاش کند، در راه فلاح و رستگاری قدم گذاشته و خود را در آستانه‌ی کامیابی و فوز الهی قرار داده است.

شناخت واژه

أَفْلَحَ الرَّجُلُ: پیروز شد و غلبه یافت، به آنچه می‌خواست رسید، رستگاری و نجات یافت، از مشکلات گذشت و به نجات و آسایش رسید.

فَارَ يَفُوزُ فَوْزًا: کامیاب شد؛ فوز نجات از هلاکت و رسیدن به محبوب است.

کاربرد در قرآن

برای آشنایی بیش‌تر با کاربردهای مختلف این دو ریشه در قرآن، جدول زیر را کامل کنید.

معنای واژه	مشخصات صرفی واژه	عبارت قرآنی	واژه	آیه
		وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذَا أَبَدًا كهف ۲۰	لَنْ تُفْلِحُوا	۱
		وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ یونس ۷۷	لَا يُفْلِحُ	۲
		فَعَسَى أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ قصص ۶۷	مُفْلِحِينَ	۳
		يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا نساء ۷۳	أَفُوزَ	۴
	اسم مکان	إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا نبا ۳۱	مَفَازَ	۵

قرائت و ترجمہ

۱۔ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى

وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى

اعلیٰ ۱۴ و ۱۵

۲۔ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً^۱

وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

آل عمران ۱۳۰

۳۔ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ

وَ جَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

مائدہ ۳۵

۴۔ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا

وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

حج ۷۷

۱۔ أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً = چند برابر

۵- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ^۱

رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ
فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

مانده ۹۰

۶- وَ لَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ
وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ
وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

آل عمران ۱۰۴

۷- إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ
إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ
أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا
وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ
وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشِ اللَّهَ وَيَتَّقْهِ^۲
فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ

نور ۵۱ و ۵۲

۱- وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ = و قمار و بت‌ها و تیرهای قرعه (که به عنوان قمار استفاده می شده است)

۲- دو فعل «يَخْشَى» و «يَتَّقَى» در اصل «يَخْشَى» و «يَتَّقَى» بوده است که به دلیل عطف به فعل شرط، مجزوم شده اند، از این رو، حرف آخر (حرف عله‌ی) آن‌ها حذف شده است.

۸- فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ

وَاسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِّأَنْفُسِكُمْ
وَمَنْ يَوْقِ^۱ شَحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

تغابن ۱۶

۹- لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ

أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ

حشر ۲۰

۱۰- أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ

وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

الَّذِينَ ءَامَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ

لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ

لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ

ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

يونس ۶۲ تا ۶۴

۱- یوق : نگه داشته شود از

تمرینات

تمرین اول — با توجه به مفهوم دو آیه ی ۶۴ و ۶۹ سوره ی طه توضیح دهید که «فلاح» به چه معناست؟

تمرین دوم — با توجه به مفهوم آیه ی ۱۸۵ سوره ی آل عمران بیان کنید که «فَوْز» به چه معناست؟

تمرین سوم — با مراجعه به آیات ۸ و ۹ سوره ی اعراف و ۹ و ۱۰ سوره ی شمس تحقیق کنید چه واژه هایی در برابر مشتقات «فلاح» به کار رفته است؟ آن ها را استخراج و معنای هر یک را با معنای فلاح مقایسه کنید.

تمرین چهارم — با مراجعه به معجم و مقایسه ی آیات ذیل ریشه ی «فلاح» با آیات ذیل ریشه ی «فَوْز» توضیح دهید چه رابطه ای میان «فلاح» و «فَوْز» وجود دارد؟

پیشنهاد — آیه ی ۲۲ سوره ی مجادله «حزب الله» را رستگار معرفی می کند. با دقت در این آیه ی شریفه ویژگی های حزب الله را برشمارید.

حکمت

حضرت امیر المؤمنین علی علیہ السلام :

أَطِيعِ الْعِلْمَ
وَاعْصِ الْجَهْلَ
تُفْلِحَ

۱۔ اطاعت و پیروی کن

۲۔ عصیان و نافرمانی کن

خُسران و ناامیدی

آدمی با امید زنده است. امید حیات آدمی را معنا و حرکت می‌بخشد و ناامیدی حرکت و تلاش را از انسان می‌رباید. شاید یکی از مهم‌ترین علل ناامیدی، از دست دادن سرمایه باشد. سرمایه واقعی انسان چیست؟ آدمی که پیوسته در دادوستد است، چگونه می‌تواند بر سرمایه‌ی خود بیفزاید و خویشتن را از زیان نگه دارد؟

شناخت واژه

خُسِرَ (اِ) خُسْرًا، خُسْرَانًا وَ خَسَارًا : زیان کرد، سرمایه‌ی خود را از دست داد. این واژه در اصل به معنای نقصان و کم‌شدن است. مصدر خَسَار به معنای هلاک و ضلالت که نوعی از نقصان است نیز به کار می‌رود.

خَابَ (بِ) خَيْبَةً : ناامید شد، به آرزویش نرسید، محروم شد. خَيْبَةً به معنای نرسیدن به مطلوب و محروم شدن است که تقریباً معادل واژگان ناکامی و ناامیدی در فارسی است.

جُست و جو

آیا در فارسی از این دو ریشه، مشتقاتی را می‌شناسید؟ معنای آن‌ها را بررسی کنید و با کاربرد آن‌ها در زبان عربی مقایسه کنید.

کاربرد در قرآن

برای آشنایی بیش‌تر با کاربردهای مختلف این دو ریشه در قرآن، جدول زیر را کامل کنید.

ت.ق.	واژه	عبارت قرآنی	مشخصات صرفی واژه	معنای واژه
۱	خَائِبِينَ	فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ آل عمران ۱۲۷		
۲	لَا تُخْسِرُوا	وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ الرحمن ۹		
۳	خَسَارًا	وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرَهُمْ إِلَّا خَسَارًا فاطر ۳۹		
۴	الْأَخْسَرُونَ	وَهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمْ الْأَخْسَرُونَ نمل ۵		
۵	يَخْسَرُ	وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَخْسَرُ الْمُبْطِلُونَ جاثیه ۲۷		
۶	تَخْسِير	فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ هود ۶۳		

قرائت و ترجمه

۱- قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا

وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا

شمس ۹ و ۱۰

۲- وَ خَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ^۱

ابراهیم ۱۵

۳- وَ عَنَتِ^۲ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ

وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا

طه ۱۱۱

۴- قُلِ اللَّهُ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي

فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ مِنْ دُونِهِ

قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ^۳ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

أَلَا ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ

زمر ۱۵

۱- جَبَّارٍ عَنِيدٍ : ستمگری که از روی عناد با حق مخالفت می کند

۲- عَنَتٌ : خاضع و ذلیل شد

۳- خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ : به خودشان و خانواده شان خسارت زدند

٥- الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ
وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ
وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ
أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

بقره ٢٧

٦- وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللَّهِ
فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا

نساء ١١٩

٧- قُلْ كَفَى بِاللَّهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا
يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ
أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

عنكبوت ٥٢

۸- وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا
فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ
وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

آل عمران ۸۵

۹- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا
يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ

شما را به گذشته‌ی تان برمی گردانند (شما را از ایمانتان، به جاهلیت باز می گردانند)،

فَتَنَقَّلُوا خَاسِرِينَ پس زیان کار می شوید.

آل عمران ۱۴۹

۱۰- وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ
وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا

إسراء ۸۲

تمرینات

تمرین اول — با استفاده از آیات درس و مراجعه به معجم در آیات ذیل ریشه‌های «خُسْر» و «خَیْبَة» به دو سؤال زیر پاسخ دهید.

۱- قرآن کریم چه اموری را موجب زیان و ناامیدی می‌داند؟ (برای هر یک حداقل سه مورد با ذکر آیه مربوط برشمارید.)

۲- زیان کارترین مردم چه کسانی هستند؟

تمرین دوم — با مطالعه‌ی آیات ۱۹ تا ۲۲ سوره‌ی مجادله بیان کنید قرآن چه کسانی را جزء زیان‌کاران می‌شمارد؟ آن‌ها را چه می‌نامد؟ چه گروهی را مقابل آن‌ها معرفی کرده است و ایشان را به چه سرانجامی نوید می‌دهد؟

تمرین سوم — با مراجعه به آیات ۱۸۱ شعراء، ۱۲ نازعات و ۳ مطففین، مشتقات ریشه‌ی «خسر» را مشخص و معنا کنید.

پیشنهاد

با دقت و تدبیر در سوره‌ی عصر بیان کنید در چه صورتی انسان می‌تواند از تباه‌شدن سرمایه‌ی زندگی خویش در امان بماند.

حکمت

حضرت امیر المؤمنین علی علیہ السلام :

أَخْسَرُ النَّاسِ
مَنْ رَضِيَ بِالدُّنْيَا
عَوْضًا عَنِ الْآخِرَةِ

غررالحکم / ج ۲ / ح ۴۰۴

توبه و انابه

داستان خلقت حضرت آدم و روبه‌رو شدن او با شیطان از داستان‌هایی است که در همه‌ی کتاب‌های آسمانی و نیز در فرهنگ بسیاری از ملت‌ها وجود دارد. این داستان که به صحیح‌ترین شکل و به دور از هرگونه مطلب نادرستی در قرآن کریم آمده، به زیبایی تمام، زوایای وجود انسان و دشمن سوگند خورده‌ی او یعنی شیطان را ترسیم کرده است. یکی از تفاوت‌های آدم و حوا با شیطان این است که این دو بنده‌ی خدا پس از خوردن از شجره‌ی ممنوعه از خدای بزرگ طلب آمرزش می‌کنند و با توبه به سوی او باز می‌گردند ولی شیطان کبر می‌ورزد و با تمسک به دلایل پوچ و بی‌اساس حاضر به توبه و استغفار نمی‌شود.

این داستان در طول تاریخ حیات بشری و زندگی روزانه‌ی هر انسانی تکرار می‌شود. هر کس پس از ارتکاب گناه و خطا، توبه کند و به سوی حق بازگردد، در مسیر آدمیت و انسانیت حرکت می‌کند و در غیر این صورت در راه شیطان گام برمی‌دارد، که در صورت تداوم جز محرومیت از لطف و رحمت الهی ثمری نخواهد داشت.

شناخت واژه

تَابَ (تَوَبَّهٌ وَ مَتَابًا): بازگشت، رجوع کرد. این فعل در صورتی که به شخص گناه‌کار نسبت داده شود، با حرف «إِلَى» می‌آید؛ مانند «تَوَبُّوا إِلَى اللَّهِ، نور ۳۱» و در صورتی که

به خدا نسبت داده شود، با حرف «عَلَى» می‌آید، مانند «تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ» مائده ۷۱، یعنی رحمتی که به دلیل ارتکاب گناه از بنده سلب شده بود، بعد از بازگشت او به اطاعت و بندگی، از سوی خدا به او باز می‌گردد.

اَنَابَ اِنَابَةً: این فعل از ریشه‌ی «نَوَب» است ولی در قرآن کریم مشتقات آن فقط از باب افعال آمده است. اِنَابَةً به معنای بازگشت و رجوع مکرر به بندگی و طاعت خداوند بزرگ است. «وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ، زمر ۵۴»

کاربرد در قرآن

برای آشنایی بیش‌تر با کاربردهای مختلف این دو ریشه در قرآن، جدول زیر را کامل کنید.

معنای واژه	مشخصات صرفی واژه	عبارت قرآنی	واژه	آیه
		إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَاصْلَحُوا بقره ۱۶۰	تابوا	۱
		فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ بقره ۱۶۰	أتوبُ	۲
		مُسْلِمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ تحریم ۵	تائبات	۳
		إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ حجرات ۱۲	تَوَّاب	۴
		وَإِلَيْكَ أُنَبِّئُكَ الْمَصِيرُ ممتحنه ۴	أُنَبِّئُ	۵
		وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ شوری ۱۳	يُنِيبُ	۶
		دَعَا رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ روم ۳۳	مُنِيبِينَ	۷

قرائت و ترجمه

۱- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا
تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا
عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ
وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

تحریم ۸

۲- إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَىٰ اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ
ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ
فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ
وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا
وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ
حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ
قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ
وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ
أُولَٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

نساء ۱۷ و ۱۸

۱- در اینجا «علی» را «نزد» معنا کنید.

۳- وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا
فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا

فرقان ۷۱

۴- يَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ
ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ

يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا
وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ

وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ و گناه کارانه، روى (از حق) برنناید.

هود ۵۲

۵- وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ

وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ

جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ

وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ

لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا

نساء ۶۴

٦- إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

بقره ٢٢٢

٧- وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا
وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ
لَهُمُ الْبُشْرَى

زمر ١٧

٨- قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ
لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ
إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا
إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ
وَأَنِيبُوا إِلَى رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ
مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ
ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ

زمر ٥٣ و ٥٤

تمرینات

تمرین اول — با توجه به آیات درس و آیات مشخص شده به این سؤالات پاسخ

دهید.

۱- توبه‌ی چه کسانی پذیرفته می‌شود؟ (انعام ۵۴)

۲- توبه‌ی چه کسانی سودی به حال آن‌ها ندارد؟ (آل عمران ۹۰)

تمرین دوم — با دقت در آیات درس و آیات ذیل ریشه‌ی اناب (نوب) از معجم، ابتدا خانه‌های جدول زیر را، در صورت امکان با یک نمونه از عبارات قرآنی تکمیل کنید و سپس وجه اشتراک و اختلاف توبه و انابة را توضیح دهید.

بازگشت انسان به سوی خدا	بازگشت خدا به انسان	
		توبه
		إنابه

تمرین سوم — واژه‌ی «مَتَاب» را با توجه به آیه ۳۰ رعد و ۷۱ فرقان معنا کرده و بیان کنید این واژه از نظر صرفی چه کلمه‌ای است؟

پیشنهاد

بررسی کنید کدام یک از آیات درس، اطاعت از پیامبران و طلب آمرزش آن‌ها را برای گناهان، شرط پذیرش توبه می‌داند؟ چگونه می‌توان از این آیه بر صحت توسل به پیامبر و اولیای الهی و شفاعت آنان استدلال کرد؟ شرط مؤثر واقع شدن این توسل و قبول شفاعت از سوی خداوند چیست؟

حکمت

پیامبر اکرم صلی اللہ علیہ و آلہ :

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الشَّابَّ التَّائِبَ

میزان الحکمة، باب شباب

حضرت امیر المؤمنین علی علیہ السلام :

التَّوْبَةُ عَلَى أَرْبَعَةِ دَعَائِمَ :

نَدَمٌ بِالْقَلْبِ

وَاسْتِغْفَارٌ بِاللِّسَانِ

وَعَمَلٌ بِالْجَوَارِحِ

وَعَزْمٌ أَنْ لَا يَعُودَ

میزان الحکمة، باب توبہ

فهرست کلمات

الف

ءَاتَى ^{۹*}	بخشید، داد
ءَاثَرَ ^{۱۴}	برگزید، ترجیح داد
إِبْتَغَ ^۹	جُست و جو کن، طلب کن
إِبْتِغَاءً ^{۱۳}	طلب، جست و جو
إِبْتَلَى ^{۱۵}	امتحان کرد
أَدْعُوا ^۷	بخوانید
أَذَنَ ^{۱۰}	اعلام کرد
أَذَى، أَذَى ^۸	اذیت و آزار
أُرِيدُ ^۷	می خواهم
أَزْكَى ^۳	پاک تر
أَسْتَجِبُ ^۷	(تا) پاسخ دهم
إِسْتَحَبَّ ^{۱۰}	برگزید، دوست داشت، ترجیح داد
أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً ^{۱۶}	چند برابر
أَضَلُّوا ^۸	گمراه کردند
أَعْتَدْنَا ^{۱۸}	آماده کردیم
أَعَدَّ ^{۱۳}	آماده کرد
أَكْرَمَ ^{۱۵}	گرامی داشت
أَنْفَصَامَ ^{۱۴}	قطع شدن
أَهَانَ ^{۱۵}	خوار کرد
أَيَّانَ ^{۱۲}	چه وقت
إِيْتَاءَ ^{۱۱}	پرداختن، دادن

ب، ت

بُكِّمَ ^۶	لال ها، جمع أَبْكَم
تَأَذَّنَ ^۵	اعلام کرد
(أَنْ) تَوَدَّوْا ^{۱۱}	(که) بپرانید، ادا کنید
تُبَيِّنُ ^۴	تبیین می کنی، روشن می سازی
تَزَكَّى (تَتَزَكَّى) ^{۱۵}	تزکیه شوی، پاک شوی
تَعَالَوْا ^۷	بیایید
تُقَلَّبُ ^۸	زیر و رو می شود
تَوَبُّوا ^۳	توبه کنید، بازگردید
تَوَلَّى ^۸	روی برگرداند

ج

جَارِيَةً ^{۱۴}	گشتی
جَهَالَةً ^{۱۸}	نادانی و بی خبری
جَوْعَ ^{۱۵}	گرسنگی

ح، خ

حِكْمَةً ^۲	حکمت، فهم، دانش
خَابَ ^{۱۲}	محروم شد، نا امید شد
خَلَائِفَ ^{۱۵}	جمع خَلِيفَة، جانشینان

د

دَاخِرِينَ ^۷	خوار و سرافکنده
-------------------------	-----------------

* این شماره، درسی را که کلمه در آن به کار رفته است، نشان می دهد.

فهرست کلمات

ط

طائفه، گروه، دسته
میل و رغبت

طَائِفَة ۲

طَوَّع ۱۳

ع، غ

عفو کننده
دستگیره
کورها، جمع اَعْمَى
فریب داد
گمراهی، رفتن به راه هلاکت

عافی ۱۳

عُرْوَة ۱۴

عُمَى ۶

غَرَّتْ ۶

غَى ۱۴

ف

امتحان، وسیله‌ی آزمایش
زیاده‌روی
گروه، دسته
از شیر گرفتن

فِتْنَة ۱۵

فُرُط ۸

فِرْقَة ۴

فِصَال ۵

ق

تنگ و محدود کرد
پراکنده کردیم
حفظ کنید، نگه دارید
بسیار قیام کننده
راست و استوار

قَدَّرَ ۱۵

قَطَعْنَا ۱۵

قوا ۱۲

قَوَام ۱۱

قِيَمَة ۷

ناپاک کرد، آلوده کرد

رها کن

خواندن، صدا کردن، دعا

دَسَنَى ۱۲

دَع ۸

دُعَاء ۲

ر، ز

پلید
پاک کرد

رَجَس ۱۶

زَكَى ۱۲

س

توانگری و شادمانی
خوشه‌ها، جمع سُنبُلَة
مساوی، یکسان

سَرَاء ۱۳

سَنَابِل ۱۳

سَوَاء ۷

ش

بخل و حرص
کینه و دشمنی

شُحّ ۱۶

شَنَّان ۱۱

ص، ض

افراد بسیار درست کردار
نماز خواند
کرها، جمع اَصَمّ
تنگدستی و ناراحتی

صَدِيقُونَ ۶

صَلَّى ۱۶

صُمّ ۶

ضَرَاء ۱۳

فهرست کلمات

ک

کَرِه ۱۳ ناخشنودی و بی میلی
کَسَالِی ۱۳ افرادِ سست و کاهل
جمعِ کَسَل

ل

لَا تَقْنَطُوا ۱۸ نا امید نشوید
لَا تَنْسَ ۹ فراموش نکن
لَا یَجْرِمُ ۱۱ وادار نکند
لَمْ یَأْتِ (یَأْتِ) ۶ نیامد
لَیْتَ ۸ کاش

م

مَا أَمْرُوا ۷ به آن‌ها دستور داده نشد
مُتَطَهَّر ۱۸ کوشا در پاکیزگی
مِدْرَار ۱۸ فراوان
مَعْشَر ۶ گروه
مَنْ ۲ منت نهاد
مُهِن ۸ خوار کننده

ن

نَادِی (نِدَاء) ۱۰ صدا زد
نَخِیل ۴ درختان خرما، جمعِ نَخَل
نَصُوح ۱۸ راستین، خالص

و

وَدُود ۱۸ دوست، بامحبت،
دوستدار (بندگان)
وَاسِع ۱۳ گشایشگر
وُثْقَى ۱۴ محکم‌ترین
وَهْن ۵ ناتوانی و ضعف

ی

یَبْتَغِ (یَبْتَغِی) ۱۷ طلب کند
یَبْلُو ۵ می‌آزماید
یَتَذَكَّرُ ۴ متذکر می‌شود، پند می‌گیرد
یَتَلُو ۲ تلاوت می‌کند، می‌خواند
یَتَوَلَّى ۱۰ دوست و سرپرست می‌گیرد
یُجَادِلُ ۶ جدال و نزاع می‌کند
یَجْحَدُونَ ۱۰ انکار می‌کنند
یَحْذَرُونَ ۴ می‌ترسند، مراقبت می‌کنند
یُذِیقُ ۹ می‌چشاند
یُری ۵ نشان می‌دهد
یَصُدُّونَ ۶ مانع می‌شوند، باز می‌دارند
(أَنْ) یُطْعِمُوا ۷ (که) اطعام کنند، غذا دهند
یُعْبَدُونَ ۷ عبادت می‌شوند،
پرستش می‌شوند
یَعِظُ ۱۰ موعظه می‌کند، پند می‌دهد
یَقُومُ ۲ به پامی خیزد، قیام می‌کند
یُنْبِتُ ۴ می‌رویاند

الآية	رقعها السورة ورقعها
١٧	١٧
١٨	١٨
١٩	١٩
٢٠	٢٠
٢١	٢١
٢٢	٢٢
٢٣	٢٣
٢٤	٢٤
٢٥	٢٥
٢٦	٢٦
٢٧	٢٧
٢٨	٢٨
٢٩	٢٩
٣٠	٣٠
٣١	٣١
٣٢	٣٢
٣٣	٣٣
٣٤	٣٤
٣٥	٣٥
٣٦	٣٦
٣٧	٣٧
٣٨	٣٨
٣٩	٣٩
٤٠	٤٠
٤١	٤١
٤٢	٤٢
٤٣	٤٣
٤٤	٤٤
٤٥	٤٥
٤٦	٤٦
٤٧	٤٧
٤٨	٤٨
٤٩	٤٩
٥٠	٥٠
٥١	٥١
٥٢	٥٢
٥٣	٥٣
٥٤	٥٤
٥٥	٥٥
٥٦	٥٦
٥٧	٥٧
٥٨	٥٨
٥٩	٥٩
٦٠	٦٠
٦١	٦١
٦٢	٦٢
٦٣	٦٣
٦٤	٦٤
٦٥	٦٥
٦٦	٦٦
٦٧	٦٧
٦٨	٦٨
٦٩	٦٩
٧٠	٧٠
٧١	٧١
٧٢	٧٢
٧٣	٧٣
٧٤	٧٤
٧٥	٧٥
٧٦	٧٦
٧٧	٧٧
٧٨	٧٨
٧٩	٧٩
٨٠	٨٠
٨١	٨١
٨٢	٨٢
٨٣	٨٣
٨٤	٨٤
٨٥	٨٥
٨٦	٨٦
٨٧	٨٧
٨٨	٨٨
٨٩	٨٩
٩٠	٩٠
٩١	٩١
٩٢	٩٢
٩٣	٩٣
٩٤	٩٤
٩٥	٩٥
٩٦	٩٦
٩٧	٩٧
٩٨	٩٨
٩٩	٩٩
١٠٠	١٠٠

أزجلوا: وما أزجلوا عليهم حاجتهم..... ٢٣ م الطهين ٨٢

يُزِيلُ: يُزِيلُ غَلِيظًا شَرَّابًا نَارًا وَكَأَنَّهَا غَلَاظِيَّةٌ..... ٢٥ م الزمر ٥٥

زُشُولُ: أَكْثَلُ جَاءَهُمْ زُشُولٌ بِأَنَّهُمْ لَمْ يَلْزَمُوا الشَّيْءَ لَمْ يَلْزَمُوا..... ٨٧ م البقرة ٢

وَمَا جَاءَهُمْ زُشُولٌ مِنْ جَدِيدٍ مُعْذِرٌ بِأَنَّهُمْ لَمْ يَلْزَمُوا.....

بِأَنَّهُمْ لَمْ يَلْزَمُوا الْكُتُبَ بِأَنَّهُمْ لَمْ يَلْزَمُوا وَرَأَى عَلَيْهِمْ..... ١٠٦ م البقرة ٢

بِأَنَّهُمْ لَمْ يَلْزَمُوا عَلَى النَّاسِ وَتَلَوْنَ الزُّشُولَ عَلَيْهِمْ فَمِنْهُمْ..... ١١٣ م البقرة ٢

وَمَا جَاءَهُمْ زُشُولٌ عَلَى كَثَرِ غَلِيظٍ إِلَّا بِأَنَّهُمْ لَمْ يَلْزَمُوا..... ١١٣ م البقرة ٢

حَتَّى يَلْزَمُوا الزُّشُولَ وَالَّذِينَ انْشَاءتْ مِنْ عَشْرٍ أَفْوًا..... ١١٤ م البقرة ٢

أَمِنْ الزُّشُولِ بِأَنَّهُمْ لَمْ يَلْزَمُوا مِنْ رَبِّهِ وَالَّذِينَ..... ١٢٥ م البقرة ٢

عَلَى أَهْلِهَا وَالزُّشُولُ..... ٢٢ م آل عمران ٣

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا زُشُولًا وَبَارِكْ الزُّشُولَ عَلَى الْعَالَمِينَ..... ٥٢ م آل عمران ٣

لَمْ يَجَاءَهُمْ زُشُولٌ مُعْذِرٌ بِأَنَّهُمْ لَمْ يَلْزَمُوا بِهِ وَتَلَوْنَ..... ٨٦ م آل عمران ٣

وَمِنْهُمْ مَنْ أَرَادَ الزُّشُولَ حَتَّى جَاءَهُمْ زُشُولٌ..... ٨٦ م آل عمران ٣

وَالَّذِينَ انْشَاءتْ لَهُمُ السُّبُلَ..... ١٢٢ م آل عمران ٣

وَمَا جَاءَهُمْ إِلَّا زُشُولٌ فَكُلٌّ مِنْهُمْ..... ١١٤ م آل عمران ٣

إِلَّا يُعْذِرُونَ وَلَا يَلْزَمُونَ عَلَى أَحَدٍ وَالزُّشُولُ بِأَنَّهُمْ لَمْ يَلْزَمُوا..... ١١٣ م آل عمران ٣

الَّذِينَ انْشَاءتْ لَهُمُ السُّبُلَ وَالزُّشُولُ مِنْ بَيْنِ عَامَاتِهِمُ الزُّشُولُ..... ١٢٢ م آل عمران ٣

الَّذِينَ عَاثُوا اللَّهَ بِهَدْيِهِ الْآثِمِينَ زُشُولٌ عَلَى بَابَيْهَا يَوْمَئِذٍ..... ١٨٣ م آل عمران ٣

زُشُولًا: الَّذِينَ قَاتَلُوا بِالْجَنَاحِ وَبِالزُّشُولِ بِهِ وَشَقًا..... ٧٠ م طه ٤٠

وَشَقٌّ مِنْ الزُّشُولِ مِنْ فَتْنَةٍ مِنْ شَقًا..... ٤٥ م الأعراف ١٢

بَيْنَ وَشَقًا لِيُعْذِرَ بَعْضُهُمْ..... ٨٠ م الأعراف ١٢

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّشُولُ مِنْهُمْ الْكِتَابُ وَالْحِجْرَانُ..... ٢٥ م القصص ٥٧

لَمْ يَلْزَمُوا عَلَى النَّاسِ جَزَاءً بِرُسُلِهِمْ وَكَانَ يَوْمَئِذٍ عَظِيمًا..... ٢٧ م القصص ٥٧

زُشُولًا: عَنْ كَانَ عَذَابُهُمْ وَتَلَوْنَهُمْ زُشُولًا وَجَعَلُوا..... ١٧٧ م البقرة ٢

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا بِالْبَيِّنَاتِ..... ٢٥ م القصص ٥٧

لَا تُقْرَبُ إِلَيْهِمْ مِنْ زُشُولِهِ..... ٢٥ م القصص ٥٧

وَلَكِنَّ اللَّهَ يُجِيبُ مِنْ زُشُولِهِ عَنِ بَشَاءٍ..... ١٧٧ م آل عمران ٣

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا بِالْبَيِّنَاتِ وَتَلَوْنَهُمْ أَمْزٍ عَظِيمًا..... ١٧٧ م آل عمران ٣

وَمَنْ يَنْقُرْ بِالْجَنَاحِ وَكَانَ زُشُولًا وَالْيَوْمُ الْآخِرُ..... ١٧٧ م آل عمران ٣

لَقَدْ سَلَّى حَلَالًا بِهِمْ..... ١٧٧ م آل عمران ٣

إِنَّ اللَّهَ يَنْقُرُ بِالْجَنَاحِ وَكَانَ زُشُولًا..... ١٧٧ م آل عمران ٣

وَمَنْ يَنْقُرْ بِالْجَنَاحِ وَكَانَ زُشُولًا..... ١٧٧ م آل عمران ٣

وَالَّذِينَ انْشَاءتْ لَهُمُ السُّبُلَ وَالزُّشُولُ مِنْ بَيْنِ عَامَاتِهِمُ..... ١٨٣ م آل عمران ٣

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا بِالْبَيِّنَاتِ وَتَلَوْنَهُمْ أَمْزٍ عَظِيمًا..... ١٧٧ م آل عمران ٣

وَلَقَدْ عَاثُوا جَدِيدًا بِأَنَّهُمْ لَمْ يَلْزَمُوا وَشَقًا..... ٥٩ م هود ١١

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا بِالْبَيِّنَاتِ وَتَلَوْنَهُمْ أَمْزٍ عَظِيمًا..... ٥٩ م هود ١١

وَالَّذِينَ انْشَاءتْ لَهُمُ السُّبُلَ وَالزُّشُولُ مِنْ بَيْنِ عَامَاتِهِمُ..... ١٨٣ م آل عمران ٣

أَجِبْتُمْ لَهُمْ أَسْأَالَ اللَّهِ وَشَقًا..... ٢١ م القصص ٥٧

وَلَكِنَّ اللَّهَ يُجِيبُ مِنْ زُشُولِهِ عَنِ بَشَاءٍ..... ٢٥ م القصص ٥٧

وَلَكِنَّ اللَّهَ يُجِيبُ مِنْ زُشُولِهِ عَنِ بَشَاءٍ..... ٢٥ م القصص ٥٧

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا بِالْبَيِّنَاتِ وَتَلَوْنَهُمْ أَمْزٍ عَظِيمًا..... ١٨٣ م آل عمران ٣

زُشُولًا: لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا بِالْبَيِّنَاتِ وَتَلَوْنَهُمْ أَمْزٍ عَظِيمًا..... ١٨٣ م آل عمران ٣

بِأَنَّهُمْ لَمْ يَلْزَمُوا إِلَّا بِأَنَّهُمْ لَمْ يَلْزَمُوا..... ١٠٦ م البقرة ٢

أَجِبْتُمْ لَهُمْ أَسْأَالَ اللَّهِ وَشَقًا..... ٢١ م القصص ٥٧

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا بِالْبَيِّنَاتِ وَتَلَوْنَهُمْ أَمْزٍ عَظِيمًا..... ١٨٣ م آل عمران ٣

بِأَنَّهُمْ لَمْ يَلْزَمُوا إِلَّا بِأَنَّهُمْ لَمْ يَلْزَمُوا..... ١٠٦ م البقرة ٢

فَالَّذِينَ انْشَاءتْ لَهُمُ السُّبُلَ وَالزُّشُولُ مِنْ بَيْنِ عَامَاتِهِمُ..... ١٨٣ م آل عمران ٣

فَالَّذِينَ انْشَاءتْ لَهُمُ السُّبُلَ وَالزُّشُولُ مِنْ بَيْنِ عَامَاتِهِمُ..... ١٨٣ م آل عمران ٣

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا بِالْبَيِّنَاتِ وَتَلَوْنَهُمْ أَمْزٍ عَظِيمًا..... ١٨٣ م آل عمران ٣

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا بِالْبَيِّنَاتِ وَتَلَوْنَهُمْ أَمْزٍ عَظِيمًا..... ١٨٣ م آل عمران ٣

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا بِالْبَيِّنَاتِ وَتَلَوْنَهُمْ أَمْزٍ عَظِيمًا..... ١٨٣ م آل عمران ٣

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا بِالْبَيِّنَاتِ وَتَلَوْنَهُمْ أَمْزٍ عَظِيمًا..... ١٨٣ م آل عمران ٣

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا بِالْبَيِّنَاتِ وَتَلَوْنَهُمْ أَمْزٍ عَظِيمًا..... ١٨٣ م آل عمران ٣

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا بِالْبَيِّنَاتِ وَتَلَوْنَهُمْ أَمْزٍ عَظِيمًا..... ١٨٣ م آل عمران ٣

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا بِالْبَيِّنَاتِ وَتَلَوْنَهُمْ أَمْزٍ عَظِيمًا..... ١٨٣ م آل عمران ٣

رِسَالَةً: قَوْلُ اللَّهِ وَرِسَالَتُهُ..... ٧٩ م الأعراف ٢٨

رِسَالَةً: وَرِسَالَتُهُ..... ٧٩ م الأعراف ٢٨

أَلَمْ نَعْلَمْ حَيْثُ يَبْعَثُ رِسَالَةً..... ١٢٤ م الأنعام ٦

رِسَالَاتٍ: أَلَمْ نَعْلَمْ حَيْثُ يَبْعَثُ رِسَالَةً..... ١٢٤ م الأنعام ٦

أَلَمْ نَعْلَمْ حَيْثُ يَبْعَثُ رِسَالَةً..... ١٢٤ م الأنعام ٦

أَلَمْ نَعْلَمْ حَيْثُ يَبْعَثُ رِسَالَةً..... ١٢٤ م الأنعام ٦

أَلَمْ نَعْلَمْ حَيْثُ يَبْعَثُ رِسَالَةً..... ١٢٤ م الأنعام ٦

أَلَمْ نَعْلَمْ حَيْثُ يَبْعَثُ رِسَالَةً..... ١٢٤ م الأنعام ٦

رِسَالَاتِهِ: أَلَمْ نَعْلَمْ حَيْثُ يَبْعَثُ رِسَالَةً..... ١٢٤ م الأنعام ٦

رِسَالَاتِهِ: أَلَمْ نَعْلَمْ حَيْثُ يَبْعَثُ رِسَالَةً..... ١٢٤ م الأنعام ٦

رِسَالَاتِهِ: أَلَمْ نَعْلَمْ حَيْثُ يَبْعَثُ رِسَالَةً..... ١٢٤ م الأنعام ٦

رِسَالَاتِهِ: أَلَمْ نَعْلَمْ حَيْثُ يَبْعَثُ رِسَالَةً..... ١٢٤ م الأنعام ٦

رِسَالَاتِهِ: أَلَمْ نَعْلَمْ حَيْثُ يَبْعَثُ رِسَالَةً..... ١٢٤ م الأنعام ٦

رِسَالَاتِهِ: أَلَمْ نَعْلَمْ حَيْثُ يَبْعَثُ رِسَالَةً..... ١٢٤ م الأنعام ٦

مُزِيلِينَ: وَلَقَدْ كَذَّبَ مُزِيلِينَ..... ٢٨ هـ القصص		
لَمَّا بَلَغَ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ إِذَا كَانَ مُزِيلِينَ..... ٤ هـ الضحى		
مُزِيلَةً: وَاللَّيْلُ مُزِيلَةٌ لِمِمْسِكِهَا طَرَفًا يَجُوزُ جَمِيعُ الْمُرْسَلِينَ..... ٢٥ هـ أهل		
مُزِيلًا: فَاتْلُوهُنَّ أُولَىٰ مَا بَلَغَ مُزِيلٌ مِنْ رَجَبٍ..... ٧٥ هـ الأعراف		
مُزِيلًا: وَيَقْرَأُ الَّذِينَ يُتْلَوْنَ آيَاتُ الْمُزِيلِ..... ١٣ م الزم		
مُزِيلُونَ: فَإِنَّ كَذِبَ خُلَافَةٍ أَيْهَا الْمُرْسَلُونَ..... ٥٧ هـ الحجر		
مُزِيلًا: لَمَّا جَاءَ أَكْرَمُ الْمُرْسَلِينَ..... ٦١ هـ الحجر		
بِأَمْرٍ أَنْ تَخُذَ إِلَىٰ الْأَعْيُنِ أُولَىٰ الْمُرْسَلُونَ..... ١٠ هـ أهل		
وَاللَّيْلُ مُزِيلَةٌ لِمِمْسِكِهَا طَرَفًا يَجُوزُ جَمِيعُ الْمُرْسَلِينَ..... ٢٥ هـ أهل		
وَأَمَّا مَنْ كَفَرَ فَيَكْفُرْ أَشْعَابَ النَّبِيِّ إِذْ جَاءَهُ الْمُرْسَلُونَ..... ١٣ هـ يس		
فَمُزِيلًا بِأَنْبَاءِ طَائِفَةٍ (إِذْ يَكْفُرُ الْمُزِيلُونَ..... ١٤ هـ يس		
طَائِفًا رَجُلًا يَنْتَقِلُ (إِذْ يَكْفُرُ الْمُزِيلُونَ..... ١٦ هـ يس		
هَذَا مَا وَجَدَ مَوْعِدٌ وَمَعْدَنَ الْمُزِيلُونَ..... ٥٢ هـ يس		
فَاللَّيْلُ كَذِبٌ أَيْهَا الْمُرْسَلُونَ..... ٦١ هـ التكرات		
مُزِيلِينَ: بَلَدًا أَيْهَا الْمُرْسَلُونَ عَالَمًا يَكْفُرُ بِالْمُرْسَلِينَ..... ٢٥٢ م الفرق		
وَالْأَنْبِيَاءُ يَكْفُرُونَ بِالْمُرْسَلِينَ..... ٢٤ هـ الأنعام		
وَمَا يُزِيلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا عُتْبِيَّةٌ وَيَكْفُرُونَ..... ١٨ هـ الأنعام		
لَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ أَنْزِلَ إِلَيْهِمْ وَكَفَرُوا بِالْمُرْسَلِينَ..... ٦ هـ الأعراف		
وَفَالِقًا رَجُلًا مَنَافِقًا يَكْفُرُ بِمَا تَنْزِيلًا لَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ..... ٧٧ هـ الأعراف		
وَلَقَدْ كَذَّبَ أَشْعَابُ الْحَبَرِ الْمُرْسَلِينَ..... ٨٠ هـ الحجر		
وَمَا يُزِيلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا عُتْبِيَّةٌ وَيَكْفُرُونَ..... ٥٦ هـ التكهف		
وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِلَهُمُ يَا قُلُوبُ الْعُلَمَاءِ..... ٢٠ هـ الفرقان		
مُزِيلٌ لِي وَبِي حُكْمًا وَجَنَّتِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ..... ٢١ هـ الشعراء		
كَلْبٌ لَوْ تَوَجَّحَ الْمُرْسَلِينَ..... ١٠٥ هـ الشعراء		
كَلْبٌ عَادَ الْمُرْسَلِينَ..... ١١٣ هـ الشعراء		
كَلْبٌ قَوْمَ الْمُرْسَلِينَ..... ١٤١ هـ الشعراء		
التسعة	الآية	رأسها السورة
تَشْكُرُونَ: لَمْ يَخْلُوْا عَنْكُمْ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ لَتُنْكُمُ تَشْكُرُونَ..... ٥٢ هـ الفرق		
تَشْكُرُونَ: لَمْ يَخْلُوْا عَنْكُمْ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ لَتُنْكُمُ تَشْكُرُونَ..... ٥٦ هـ الفرق		
وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَلَّمَ قَوْمًا مَا كُنْهُمْ يَكْفُرُونَ..... ١٥٥ هـ الفرق		
فَالْحَمْدُ لِلَّهِ لَتُنْكُمُ تَشْكُرُونَ..... ١٢٣ م آل عمران		
وَلَكِنْ يَرَىٰ يَظْهَرُ لَهُمْ دَوْرُ شَيْءٍ عَلَيْهِمْ لَتُنْكُمُ تَشْكُرُونَ..... ٦ هـ المائدة		
تَشْكُرُونَ: فَذَلِكُنَّ يَتَنَبَّأَنَّ لَهُنَّ الْكُفْرُ بِأَيِّ لَتُنْكُمُ تَشْكُرُونَ..... ٨٩ هـ المائدة		
وَجَنَّاتُ لَكُمْ فِيهَا مَا تَشَاءُونَ لَمَّا تَشْكُرُونَ..... ١٠ هـ الأعراف		
وَأَيُّ لَمْ يَنْعَمُوا وَزَلَّ لَكُمْ مِنَ الْعَالِيَاتِ لَتُنْكُمُ تَشْكُرُونَ..... ٢٦ هـ الأنعام		
وَنَزَى الْقُلُوبَ نَوَاجِزَ فِيهِ وَتَشْتَرُونَ مِنْ لَحْمِهِ وَلَتُنْكُمُ تَشْكُرُونَ..... ١٤ هـ النحل		
وَجَنَّاتُ لَكُمْ الشَّعْشَعُ وَالْأَيْحَانُ وَالْأَقْوَامُ لَتُنْكُمُ تَشْكُرُونَ..... ٧٨ هـ النحل		

فَذَلِكُنَّ شَرَّ مَا لَكُمْ لَتُنْكُمُ تَشْكُرُونَ..... ٣٦ م الفتح		
وَمَنْ أَذُنٌ لَنَا لَتُنْكُمُ الشَّعْشَعُ وَالْأَيْحَانُ وَالْأَقْوَامُ لَمَّا تَشْكُرُونَ..... ٧٨ هـ المؤمن		
لَتُنْكُمُ فِيهِ وَتَشْتَرُونَ مِنْ لَحْمِهِ وَلَتُنْكُمُ تَشْكُرُونَ..... ٧٣ هـ القصص		
وَنَزَى الْقُلُوبَ فِيهِمْ وَتَشْتَرُونَ مِنْ لَحْمِهِ وَلَتُنْكُمُ تَشْكُرُونَ..... ١٦ هـ الزم		
وَجَنَّاتُ لَكُمْ الشَّعْشَعُ وَالْأَيْحَانُ وَالْأَقْوَامُ لَمَّا تَشْكُرُونَ..... ٩ هـ الشعراء		
وَنَزَى الْقُلُوبَ فِيهِمْ نَوَاجِزَ يَشْتَرُونَ مِنْ لَحْمِهِ وَلَتُنْكُمُ تَشْكُرُونَ..... ١٢ هـ النحل		
لَوْ لَنَا جَنَّةُ أَعْيُنًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ..... ٧٠ هـ الواقعة		
وَجَنَّاتُ لَكُمْ الشَّعْشَعُ وَالْأَيْحَانُ وَالْأَقْوَامُ لَمَّا تَشْكُرُونَ..... ٢٣ هـ التكهف		

السؤال	الآية	رأسها السورة
أَطَاعَ: لَطُوعًا لَهُ شَيْءٌ لَكُلِّ أَحَدٍ لَفَلَّةً..... ٣٠ م المائدة		
أَطَاعَ: عَنْ يَحْيَى الْإِسْرَافِي لَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ..... ٨٠ م النساء		
أَطَاعُوا: الَّذِينَ قَالُوا لِلْإِسْرَافِيِّ وَقَدْ قَالُوا أَطَاعُوا مَا قِيلُوا..... ١٦٨ م آل عمران		
أَطَاعُوا: فَاتَّخَذَتْ قَوْمَهُ طَائِفَةً (يَسْمُونَ قَائِلًا لَهَا مَجْلِسٌ..... ٤٤ هـ الأعراف		
أَطَاعُوا: وَلَقَدْ أَطَاعُوا بَعْدَ ذَلِكَ مَا كُنُوا يَكْفُرُونَ..... ٢٤ هـ المؤمن		
أَطَاعُوا: وَإِنْ أَطَاعْتُمْهُمْ كَفَرْتُمْ..... ١٢١ هـ الأنعام		
أَطَاعُوا: وَقَالُوا سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ..... ٢٨٥ هـ الفرق		
(٨١) وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سُبْحَانَ اللَّهِ وَأَطَاعُوا مَا وَفَّقَهُمُ اللَّهُ..... ٤٦ هـ النساء		
وَلَوْ كُنَّا نَسْمَعُ مِنْ عِبَادِكُمْ وَمِمَّا أَلْفَىٰ وَتَشْكُرُونَ بِإِذْنِكُمْ سُبْحَانَ اللَّهِ..... ٧ هـ المائدة		
وَأَطَاعُوا..... ١٧ هـ النور		
وَيَقْرَأُونَ آيَاتِ الْكِتَابِ وَيُؤْمِنُونَ بِهَا..... ٤٧ هـ النور		
إِنَّ كَانِ قَوْمٌ يُلَاقُونَ (إِذَا كُنْتُمْ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لَيَحْتَكِمُنَّ..... ٥١ هـ النور		
يَسْتَشِيرُونَ بِرُؤُوسِهِمْ وَأَطَاعُوا..... ٥١ هـ النور		
أَطَاعُوا: تَلَبَّ وَجْهَهُمْ فِي النَّارِ يَلْعَنُونَ بِأَيِّ لَتُنَا أَطَاعُوا اللَّهَ..... ٦٦ هـ الأعراف		
وَأَطَاعُوا الْإِسْرَافِي..... ٦٦ هـ الأعراف		
وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا نَادَاتُكَ وَقَتْلْنَا مَا قَالَتْكُمُ الشَّيَاطِينُ..... ٦٧ هـ الأعراف		
أَطَاعْتُمْ: فَإِنَّ أَطَاعْتُمْ فَلَا تَجِدُوا عَلَيْهِمْ شَيْئًا..... ٢٤ هـ النساء		
تَطِيعُ: وَإِنْ تَطِيعُ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ لَيَكْفُرَنَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ..... ١١٦ هـ الأنعام		
(٨٢) وَلَا تَطِيعُ مَنْ أَمَرَكَ عَلَيْهِ قَلْبُهُ عَنْ وَفْقِهِ وَتَطِيعُ وَتَطِيعُ حُرَامًا..... ٢٨ هـ التكهف		
فَلَا تَطِيعُ الْكَافِرِينَ وَجَاءَهُمْ مَوْعِدُ جَهَنَّمَ..... ٥١ هـ الفرقان		
بِأَيِّهَا الشَّيْءِ الَّذِي اللَّهُ وَلَا تَطِيعُ الْكَافِرِينَ وَالْكَافِرِينَ..... ٩ هـ الأعراف		
وَلَا تَطِيعُ الْكَافِرِينَ وَالْكَافِرِينَ وَذَكَرَ الْإِسْرَافِي عَنْ يَحْيَى..... ١٨ هـ الأعراف		
فَلَا تَطِيعُ الْكَافِرِينَ..... ٨ هـ النحل		
وَلَا تَطِيعُ كُلَّ حَلَامٍ مَهْجٍ..... ١٠ هـ النحل		
لَمَّا سَمِعَ بِكُمُ رَجُلًا وَلَا تَطِيعُ بَيْنَهُمْ آيَاتُ لَوْ تَقَرَّرُوا..... ٢٤ هـ الإسراء		

طاعة: ^(١٧) ويقرعون طاعة فؤاداً يتردوا من جوارحه بين طاعة ما بينهم خير
 الذي التفت ٨١ م ١
 قل لا تأتوا طاعة متروكة إلا الله خير بها لتتقون ٨٣ م ٢
 طاعة وتكون متروكة ٦٩ م ٣
طاعة: فقلنا لها ولا ترضي شيئا طاعة إلا أن تؤمن بالله طاعة ٦٦ م ٤
طاعة: في قوله جلد ذي القزعي تكبر طاعة للإمام ٦٦ م ٥
طاعة: الذين يتردوا على طاعة بين المؤمنين في العداة ٧٩ م ٦

أَهْلُ (١٧١)

وَمِنْ أَهْلِهِ مَنْ مَنَعَ سَجْدَةَ اللَّهِ أَنْ يَتَوَكَّرَ عَلَيْهَا أَسْمَاءُ ١ ١٧١ م الشفاء ٢

وَمِنْ أَهْلِهِ مَنْ قَتَلَ نَبِيًّا وَأَجْلَدَهُ بَيْنَ يَدَيْهِ ٢ ١٨٠ م الشفاء ٢

وَمِنْ أَهْلِهِ بَنُو الْفَرَزْدَقِ عَلَى اللَّهِ تَقَرَّبَ أَوْ قَلَّبَتْ بِأَيِّهِ ٣ ٢١ م الأقسام ٦

وَمِنْ أَهْلِهِ بَنُو الْفَرَزْدَقِ عَلَى اللَّهِ تَقَرَّبَ أَوْ قَلَّبَتْ أَوْ جَنَّ إِلَى ٤ ٩٣ م الأقسام ٦

كَانَ أَهْلُهُ بَنُو الْفَرَزْدَقِ عَلَى اللَّهِ تَقَرَّبَ بِإِصْبَالِ النَّاسِ بِغَيْرِ عِلْمٍ ٥ ١١١ م الأقسام ٦

كَانَ أَهْلُهُ بَنُو قَلْبَابٍ بِأَيِّهِمْ وَلِيَّهِمْ خَالَتُهُ ٦ ١٤٧ م الأقسام ٦

كَانَ أَهْلُهُ بَنُو الْفَرَزْدَقِ عَلَى اللَّهِ تَقَرَّبَ أَوْ قَلَّبَتْ بِأَيِّهِ ٧ ٢٧ م الأعراف ٧

كَانَ أَهْلُهُ بَنُو الْفَرَزْدَقِ عَلَى اللَّهِ تَقَرَّبَ أَوْ قَلَّبَتْ بِأَيِّهِ ٨ ١٧ م يوسف ١٠

وَمِنْ أَهْلِهِ بَنُو الْفَرَزْدَقِ عَلَى اللَّهِ تَقَرَّبَ أَوْ قَلَّبَتْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ٩ ١٨ م هود ١١

لَوْلَا يَتَوَكَّرَ عَلَيْهِمْ وَيَسْلُبَانِ بَيْنَهُنَّ أَهْلُهُ بَنُو الْفَرَزْدَقِ عَلَى اللَّهِ تَقَرَّبَ ١٠ ١٨ م النكتة ١٨

وَمِنْ أَهْلِهِ بَنُو دَاوُدَ بِأَيِّهِمْ رَجُلٌ مَأْرُوسٌ عَنْهَا ١١ ٨٧ م النكتة ١٨

وَمِنْ أَهْلِهِ بَنُو الْفَرَزْدَقِ عَلَى اللَّهِ تَقَرَّبَ أَوْ قَلَّبَتْ بِأَيِّهِمْ لَمْ يَجِدُوا ١٢ ٦٨ م التفسير ٢٩

وَمِنْ أَهْلِهِ بَنُو دَاوُدَ بِأَيِّهِمْ رَجُلٌ مَأْرُوسٌ عَنْهَا ١٣ ١٢ م الشعراء ٣٢

كَانَ أَهْلُهُ بَنُو قَلْبَابٍ عَلَى اللَّهِ وَهَلَّتْ بِأَيِّهِمْ إِيَّاهُ ١٤ ٢٢ م الزمر ٣٦

وَعَزَّ نَوْحٌ مِنْ قَبْلِ إِبْرَاهِيمَ فَكَرِهَ أَهْلُهُ وَالنَّاسُ ١٥ ٨٢ م الشعراء ٤٣

وَمِنْ أَهْلِهِ بَنُو الْفَرَزْدَقِ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ كَثِيرٌ وَمَنْ يَدْعُو إِلَى الْإِسْلَامِ ١٦ ٧ م العنكب ٦١

الآية	رقعها السورة رقمها
-------	--------------------

تفسير: التَّائِبُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَآتَوْهُ حَقَّ تَائِبِينَ

١ ٤٤ م التَّائِبُونَ

٢ ٥٣ م التَّائِبُونَ

٣ ٥٦ م التَّائِبُونَ

٤ ٦١ م التَّائِبُونَ

٥ ٦٥ م التَّائِبُونَ

٦ ٦٨ م التَّائِبُونَ

١	٧٣	م	الشع	٤
٢٣	٧١	م	الأحزاب	١٢
١٨	٥	م	الفتح	١٨
٩	٢٠	م	الزمر	٩
٢٣	١١١	م	المؤمن	٢٣
٢٤	٥٢	م	الحج	٢٤
٥٩	٢٠	م	الحشر	٥٩
٧٨	٣١	م	الأنبياء	٧٨
٣	١٨٨	م	ال عمران	٣
٢١	٦١	م	الأمر	٢١

الآية	رقعها السورة ورقعها
١٣	٢٧
٣١	١٦
٣٨	٢٤
٣٨	٢٤
٢٩	١٧
٦٠	١
١١	٨٨
١٢	١٠
٤٠	١٣
١٢	١٣
٣٩	٥٤
١١	٧٥
٢٤	٩
٥٠	٨
٥٠	٣٣
٣٩	٨
٢٠	٣١
٢٠	٣٣

١	٥	م	البقرة	١
٣	١٠٤	م	ال عمران	٣
٧	٨	م	الأنعام	٧
٧	١٤٧	م	الأنعام	٧
٩	٨٨	م	الزمر	٩
٢٣	١٠١	م	المؤمن	٢٣
٢٤	٥١	م	الحج	٢٤
٣٠	٣٨	م	الزمر	٣٠
٣٦	٤	م	ال عمران	٣٦
٥٨	٢٢	م	الحجرات	٥٨
٥٩	٩	م	الحشر	٥٩
٦٤	١٦	م	الشورى	٦٤
٦٨	٦٧	م	القصص	٦٨

٣	١٨٥	م	ال عمران	٣
٣٣	٧١	م	الأحزاب	٣٣
٤	٧٣	م	الشع	٤
٤	١٣	م	الشع	٤
٥	١١٩	م	الأنعام	٥
٦	١٦	م	الأنعام	٦
٩	٧٢	م	الزمر	٩
٩	٨٩	م	الزمر	٩
٩	١٠٠	م	الزمر	٩
٩	١١١	م	الزمر	٩
١٠	٦٤	م	يونس	١٠
٣٧	٦٠	م	الحجرات	٣٧
٤٠	٩	م	الحجر	٤٠
٤٤	٥٧	م	الحجرات	٤٤
٤٨	٣٠	م	الحجرات	٤٨
٥٧	١٢	م	الحجرات	٥٧
٦١	١٢	م	الحجرات	٦١
٦٤	٩	م	الشورى	٦٤
٨٥	١١	م	الزمر	٨٥

منابع

- ۱- قرآن کریم
- ۲- نهج البلاغه
- ۳- مفردات الفاظ القرآن، تألیف علامه راغب اصفهانی، متوفی ۴۲۵ هـ.ق، به تحقیق صفوان عدنان داوودی. چاپ: دارالقلم دمشق، الدار الشامیة بیروت
- ۴- التحقيق فی کلمات القرآن الکریم. تألیف مرحوم حسن مصطفوی تبریزی، چاپ: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، ۱۳۷۴
- ۵- معجم الفروق اللغویة الحاوی لکتاب ابی هلال العسکری و جزءاً من کتاب السید نور الدین الجزائری، تنظیم شیخ بیت اله بیات، چاپ: مؤسسه نشر اسلامی، وابسته به جامعه مدرسین قم، شوال ۱۴۱۲ هـ.ق
- ۶- شرح و تفسیر لغات قرآن براساس تفسیر نمونه
تألیف و تحقیق: جعفر شریعتمداری، چاپ ۱۳۷۲
توسط: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی
- ۷- مفردات قرآن، بررسی چهل واژه کلیدی قرآن کریم. مؤلف: حمید محمدی
ناشر: انتشارات دارالعلم، قم. سال ۱۳۸۱
- ۸- وجوه قرآن، تصنیف ابوالفضل حُبیش بن ابراهیم تَفلیسی ۵۵۸ هـ.ق
به اهتمام دکتر مهدی محقق، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، شهریور ۱۳۷۱
- ۹- المنجد فی اللغة، لويس معلوف، نشر پرتو، چاپ پنجم، پاییز ۷۶
- ۱۰- قاموس قرآن، علی اکبر قرشی، قم، دارالکتب اسلامیة، ۱۳۶۱
- ۱۱- تفسیر احسن الحديث، علی اکبر قرشی، بنیاد بعثت، ۱۳۷۷
- ۱۲- کلمة الله هی العليا، محمدرضا قبادی آدینه‌وند، اسوه، ۱۳۷۷
- ۱۳- تفسیر نسیم حیات، ابوالفضل بهرامپور، انتشارات هجرت، ۱۳۸۶
- ۱۴- معانی حروف با شواهد قرآن و حدیث، محمد رادمنش، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۱
- ۱۵- الفروق اللغویة، ابی هلال عسکری، نشر بصیرتی، ۱۳۵۳
- ۱۶- نثر طوبی یا دائرة المعارف لغات قرآن مجید، گردآورنده حضرت آیت الله میرزا ابوالحسن شعرانی، استاد محمد قریب، انتشارات اسلامیة، چاپ دوم، ۱۳۹۸ هـ.ق